

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Διπλωματική Εργασία

Μπληζιώτης Κωνσταντίνος

Πειραιάς, 2025

Θέμα: *Η στρατηγική σκέψη του Κλάουζεβιτς και πώς αυτή αποτυπώνεται στον 21^ο αιώνα με την εξέλιξη της τεχνολογίας.*

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος,

Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς (Επιβλέπων)

Αριστοτέλης Τζιαμπίρης,

Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς

Αθανάσιος Πλατίας ,

Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του ΠΜΣ

Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών για τις γνώσεις τους και την άψογη συνεργασία και ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή

κ. Κωνσταντίνο Κολιόπουλο για την υποστήριξη που μου παρείχε στην συγγραφή της διπλωματικής μου εργασίας.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	Σελ. 10
----------	---------

Κεφάλαιο 1^ο

Η στρατηγική σκέψη του Καρλ Φον Κλάουζεβιτς

1.1 Βιογραφικό.	Σελ 11
1.2 Εισαγωγή.	Σελ 12
1.3 Η Άμεση προσέγγιση, το κέντρο βάρους και η αποφασιστική μάχη.	Σελ 13
1.4 Ο ρόλος του στρατιωτικού ηγέτη και η σχέση του με την πολιτική ηγεσία .	Σελ 15
1.5 Η τριάδα του Πολέμου.	Σελ 16
1.6 Η Επίθεση, η άμυνα και η συσχέτιση με τον χρόνο.	Σελ 18
1.7 Η έννοια της τριβής.	Σελ 20
1.8 Στρατηγικό και τακτικό επίπεδο.	Σελ 21
1.9 Η υψηλή στρατηγική.	Σελ 22

Κεφάλαιο 2^ο

Ο 21^{ος} αιώνας, και η εξέλιξη της τεχνολογίας.

2.1 Η θεωρία του πολέμου.	Σελ 24
2.2 Η πολιτική στον πόλεμο.	Σελ 26
2.3 Η τριάδα του Κλάουζεβιτς και οι πληροφορίες.	Σελ 29
2.4 Ποσοτική και ποιοτική υπεροχή.	Σελ 34
2.5 Άμεση προσέγγιση και αποφασιστική μάχη.	Σελ 37
2.6 Η άμυνα, η επίθεση και ο παράγοντας χρόνος.	Σελ 40
2.7 Η τριβή.	Σελ 43
2.8 Η υψηλή στρατηγική του 21 ^{ου} αιώνα.	Σελ 46
2.9 Η στρατηγική και η τακτική.	Σελ 50
2.10 Οι νέες τεχνολογίες.	Σελ 53

Κεφάλαιο 3^ο

3.1 Συμπεράσματα .	Σελ 59
3.2 Βιβλιογραφία-Αρθρογραφία .	Σελ 63

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της διπλωματικής αυτής εργασίας είναι να γίνει αρχικά μία ανάλυση της στρατηγικής σκέψης του Πρώσου στρατιωτικού Καρλ Φόν Κλάουζεβιτς ο οποίος έζησε τον 19^ο αιώνα. Στην συνέχεια θα αναλυθεί η στρατηγική αυτή σκέψη συγκριτικά με τον 21^ο αιώνα και με γνώμονα την ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας η οποία έχει διαφοροποιήσει κάποιες από τις πτυχές αυτές, συμφώνως των μεταγενέστερων στρατηγικών αναλύσεων καθώς και πολλαπλών παραδειγμάτων του 20^{ου} αιώνα και του 21^{ου} αιώνα ,από συγκρούσεις της σημερινής ιστορίας. Τα παραδείγματα αυτά ίσως μας βοηθήσουν να αποσαφηνίσουμε τι μπορεί να έχει αλλάξει μέσα σε 2 αιώνες ιστορίας και στρατηγικής.

Κεφάλαιο 1^ο

Η στρατηγική σκέψη του Καρλ Φον Κλάουζεβιτς

1.1 Βιογραφικό

Ο Καρλ Φον Κλάουζεβιτς μαζί με το Θουκυδίδη και τον Σουν Τσου αποτελεί έναν από τους κορυφαίους στρατηγικούς αναλυτές όλων των εποχών.¹ Γεννήθηκε στη πόλη Μπεργκ της δυτικής Πρωσίας το 1780². Ήταν γιός αποστράτου του στρατού Ξηράς της Πρωσίας, μίας χώρας άκρως ανεπτυγμένης για την εποχή στον στρατιωτικό τομέα. Ο Κλάουζεβιτς εντάχθηκε και αυτός με την σειρά του στις τάξεις του στρατού σε ηλικία μόλις 12 ετών. Όταν ενηλικιώθηκε εισήχθη στην Γενική σχολή Πολέμου στην οποία γνώρισε και τον μέντορά του, τον διοικητή Γκέρχαρτ φον Σάρνχορστ, από τον οποίο έλαβε και τις μεγαλύτερες στρατιωτικές ικανότητες. Η πρώτη μεγάλη εμπειρία του Κλάουζεβιτς έρχεται στους Ναπολεόντειους πολέμους το 1806 όπου συλλαμβάνεται και φυλακίζεται για εννέα μήνες. Το 1810 αναλαμβάνει την θέση του εκπαιδευτή στην Γενική σχολή Πολέμου κατέχοντας τον βαθμό του Ταγματάρχη. Το 1812 παραιτείται από το Πρωσικό στρατό μετά από μία διαφωνία του με τον βασιλιά και εντάσσεται στον Ρωσικό στρατό

1.Κωνσταντίνος Κολίοπουλος. (2008). *Η στρατηγική σκέψη απο την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Αθήνα : Ποιότητα σελ ,138

2. <https://www.sansimera.gr/biographies/19>

Το 1814 επανέρχεται στο Πρωσικό στρατό σε επιτελική θέση με τον βαθμό του συνταγματάρχη και λαμβάνει μέρος στους ναπολεόντιους πολέμους οι οποίοι αποδείχθηκαν νικηφόροι για τους Πρώσους.

Οι ναπολεόντιοι πόλεμοι και ιδιαίτερα η στρατηγική του Ναπολέοντα υπήρξε καθοριστική γία την στρατηγική σκέψη του Κλάουζεβιτς η οποία αποτυπώθηκε στο σημαντικότερο του έργο *Vom Kriege* (Περί του πολέμου). Το έργο αυτό δημοσιεύτηκε από την σύζυγο του μετά τον θάνατο του το 1831, το οποίο όμως υπήρξε ημιτελές. Παρόλο που το μόνο κεφάλαιο του έργου του που ολοκληρώθηκε ικανοποιητικά ήταν το πρώτο, προσφέρει μία μεγάλη ανάλυση της στρατηγικής του σκέψης³. Θεωρείτε ένα από τα πιο σημαντικά έργα το οποίο επηρέασε καθοριστικά την στρατηγική σκέψη της νεότερης εποχής.

1.2 Εισαγωγή

Ο Κλάουζεβιτς εκτός από τις επιρροές των ανθρώπων που υπηρέτησε, διδάχτηκε ή πολέμησε μαζί, αποτελεί ένα παιδί του ευρωπαϊκού διαφωτισμού⁴. Στο έργο του *Περί Πολέμου* κάνει μία αναλυτική περιγραφή στο τακτικό, επιχειρησιακό και στρατηγικό επίπεδο του πολέμου χωρίς να ασχολείται με την υψηλή στρατηγική, με την χρήση δηλαδή όλων των διαθέσιμων μέσων του κράτους όπως η διπλωματία και τα οικονομικά, για την επίτευξη των αντικειμενικών σκοπών ενόψει μίας ενδεχόμενης ή πραγματικής σύγκρουσης. Ο αναλυτής παρουσιάζει τα επιχειρήματα του χρησιμοποιώντας την τεχνική του ιδεατού τύπου,

3. Clausewitz. (1989). *On war*. Στο P. p. Michael Howard. Princeton: Princeton University press. βιβλίο 2 κεφ 1,σελ 128

4. Γ. Κουκουδάκης, *Ο πόλεμος στη θεωρία των διεθνών σχέσεων & της στρατηγικής* (Αθήνα, Τουρίκη, 2016), σ. 112

απομονώνει δηλαδή βασικά χαρακτηριστικά ενός φαινομένου όπως ο πόλεμος και η επίθεση και έπειτα αναλύει το φαινόμενο σε αφηρημένο επίπεδο⁵. Στο έργο του μεγάλο ρόλο παίζει η έννοια της βίας. Η βία αποτελεί το μέσο για να επιτύχει κάποιος τον σκοπό του, να επιβάλει τη θέληση του και να οδηγήσει τον αντίπαλό του στον αφοπλισμό. Με την λογική αυτή λοιπόν αναλύει την στρατηγικές του θεωρίες που θα αναλυθούν.

1.3 Η Άμεση προσέγγιση, το κέντρο βάρους και η αποφασιστική μάχη

Ο Κλάουζεβιτς αποτελεί το μεγαλύτερο οπαδό της άμεσης προσέγγισης. Ως άμεση προσέγγιση σε έναν πόλεμο ορίζουμε της κατεύθυνση της πολεμικής προσπάθειας αρχικά στο κέντρο βάρους του αντιπάλου δηλαδή της προσπάθειας καταστροφής του αντίπαλων ενόπλων δυνάμεων, ή της διοικητικής πόλης, ή του αντίπαλου διοικητή.⁶ Το κέντρο βάρους διαφέρει από μάχη σε μάχη και ο στρατηγικός διοικητής είναι υπεύθυνος να το διακρίνει σε κάθε περίπτωση ξεχωριστά. Η καταστροφή του κέντρου βάρους κατά τον αναλυτή πρέπει να γίνει με μια αποφασιστική μάχη και σκοπός του είναι η συντριβή και ο αφοπλισμός του αντιπάλου. Άρα γίνεται ευδιάκριτο ότι ο Κλάουζεβιτς είναι οπαδός της βίας όπως προαναφέρθηκε, σε μάχες δηλαδή σώμα με σώμα. Γι' αυτό άλλωστε έχει χαρακτηριστεί και 'Προφήτης της σφαγής'⁷.

5. Κωνσταντίνος Κολίοπουλος. (2008). *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, Αθήνα : Ποιότητα ,σελ 140.

6. Κωνσταντίνος Κολίοπουλος. (2008). *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Αθήνα : Ποιότητα ,σελ 19

7. Κωνσταντίνος Κολίοπουλος. (2008). *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Αθήνα : Ποιότητα ,σελ 156

Όσον αφορά την έννοια της αποφασιστικής μάχης αυτή ορίζεται ως η μέγιστη συγκέντρωση ενόπλων δυνάμεων σε συγκεκριμένο μέρος και χρόνο με σκοπό την επίτευξη του νικηφόρου αποτελέσματος και τον αφοπλισμό του εχθρού. Αφοπλισμός δεν σημαίνει μόνο νίκη στην μάχη ,αλλά κατάκτηση των αντίπαλων εδαφών και εξαναγκασμός του αντίπαλου λαού ,της ηγεσίας και των συμμάχων τους να μην συνεχίσουν τον πόλεμο⁸. Επισημαίνει μάλιστα ότι η αποφασιστική μάχη μπορεί να μην γίνει ποτέ γιατί ο αντίπαλος αναγνωρίζοντας την κατωτερότητά του, μπορεί να παραδοθεί φοβούμενος για την καταστροφή που μπορεί να επέλθει. Στην περίπτωση αυτή η στρατηγική πάλι θεωρείτε επιτυχημένη γιατί αυτό σημαίνει ότι αν γινόταν πραγματική μάχη , η νίκη θα ήταν σίγουρη.

Η έννοια της άμεσης προσέγγισης είναι συνυφασμένη με την στρατηγική της εκμηδένισης την οποία συναντάμε αρκετά στην στρατηγικές αναλύσεις του πελοποννησιακού πολέμου από τον Θουκυδίδη. Ενδεικνυται κυρίως στα πλαίσια της υψηλής στρατηγικής και της στρατιωτικής στρατηγικής. Όπως αναφέρθηκε βέβαια, η ανάλυση του Κλάουζεβιτς δεν εντριφεί καθόλου σε κομμάτια υψηλής στρατηγικής, άρα η έννοια αυτή αφορά μόνο την στρατιωτική οπτική. Για να εφαρμόσει κάποιος μια τέτοιου είδους στρατηγική πρέπει πρώτον να θεωρείτε δυνατότερος από τον αντίπαλο του και δεύτερον να είναι σε θέση να καθορίσει το κέντρο βάρους του αντιπάλου του.⁹

8. Γ. Κουκουδάκης, Ο πόλεμος στη θεωρία των διεθνών σχέσεων & της στρατηγικής (Αθήνα, Τουρίκη, 2016), σ 119

9. Κωνσταντίνος Κολίοπουλος. (2008). *Η στρατηγική σκέψη απο την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Αθήνα : Ποιότητα ,σελ 20

1.4 Ο ρόλος του στρατιωτικού ηγέτη και η σχέση του με την πολιτική ηγεσία

Ο Πρώσος στρατηγικός αναλυτής ήταν ο μοναδικός σε σχέση με τους προκατόχους του που έδωσε μία διαφορετική οπτική στην σχέση στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας. Σε αντίθεση με τον Σουν Τσου, τον έτερο μεγάλο αναλυτή που θεωρούσε ότι ο στρατιωτικός ηγέτης πρέπει να δρά ανεξάρτητα από τις πολιτικές αποφάσεις και να έχει την πυγμή να εκφέρει την γνώμη του και να εναντιώνεται σε αυτές, ο Κλάουζεβιτς τις διαχωρίζει αλλά θεωρεί ότι η μία είναι η συνέχεια της άλλης. Όπως αναφέρει ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα, είναι δηλαδή η επίτευξη όλων των αντικειμενικών σκοπών της πολιτικής ηγεσίας με στρατιωτικά κυρίως μέσα.

Η πολιτική ηγεσία όπως προαναφέρθηκε στα πλαίσια της υψηλής στρατηγικής χρησιμοποιεί στρατιωτικά, διπλωματικά και οικονομικά μέσα. Ο Κλάουζεβιτς λοιπόν θεωρεί ότι η πολιτική ηγεσία η οποία κάνει όλο τον στρατηγικό σχεδιασμό γνωρίζει την αλληλουχία των δράσεων όλων των μέσων και κατ' επέκταση των στρατιωτικών. Αν και ο στρατιωτικός γνωρίζει τον τρόπο χρήσης των μέσων και έχει την πλήρη εικόνα των τακτικών κινήσεων στο πεδίο της μάχης, ο πολιτικός αποφασίζει εάν θα πραγματοποιηθεί η μάχη αυτή και σε πιο βαθμό θα γίνει χρήση των διαθέσιμων μέσων¹⁰. Έχει λοιπόν όλη την ευχέρεια να επεμβαίνει ακόμα και σε τακτικά κομμάτια της στρατηγικής και αναγνωρίζει τον χειρισμό των μέσων και πολλές φορές είναι και

10. Κωνσταντίνος Κολίοπουλος. (2008). *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Αθήνα : Ποιότητα .σελ 145

υποχρέωση της¹¹. Έτσι κι αλλιώς στο τέλος του πολέμου ο πολιτικός ηγέτης είναι αυτός που θα λογοδοτήσει κατά πόσο έκανε ορθή χρήση του διαθέσιμων μέσων. Γι' αυτό πρέπει να γνωρίζει απόλυτα τις δυνατότητες τους. Όσον αφορά τις αρετές του στρατιωτικού ηγέτη αυτές δεν διαφέρουν κατά πολύ από αυτές που έχουν αναφέρει η προκάτοχοι του Κλάουζεβιτς. Χαρακτηριστικά όπως ιδιοφυΐα, ικανότητα κρίσης, φιλοδοξία, δυνατή ψυχή αλλά και θράσος είναι προαπαιτούμενα για να ηγηθεί κάποιος μίας στρατιωτικής επιχείρησης¹².

1.5 Η τριάδα του Πολέμου

Για να μπορέσει κάποιος να αντιληφθεί την στρατηγική σκέψη του Κλάουζεβιτς πρέπει πρώτα να κατανοήσει την περίφημη θεωρία του για την τριάδα του πολέμου. Πρόκειται για την αλληλεπίδραση τριών στοιχείων τα οποία επηρεάζουν άμεσα την έναρξη, την εξέλιξη και την έκβαση αυτού. Τα τρία αυτά στοιχεία είναι ο λαός ο οποίος εκφράζει την πρωτογενή βιαιότητα, την εχθρότητα και το μίσος, ο στρατός ως παιχνίδι πιθανότητας και ευκαιρίας, και η κυβέρνηση ως όργανο πολιτικής και μοχλός των αποφάσεων.

Ο λαός για τον Κλάουζεβιτς αποτελεί την κύρια πηγή πολεμικών συγκρούσεων. Χαρακτηριστικά όπως μίσος, βιαιότητα, αντιπαλότητα, ανάγκη για επιβολή απέναντι στον άλλο είναι αυτά

11. Clausewitz. (1989). On war. Στο P. p. Michael Howard. Princeton: Princeton University press. βιβλίο 8 κεφ 6,σελ 608-609

12. Γ.Κακουδάκης. (2016). *Ο πόλεμος στην θεωρία των Διεθνών σχέσεων και της στρατηγικής*. Αθήνα: Τουρίκη.

που συνθέτουν την αφορμή για την έναρξη πολέμων από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Δεν παίζει ρόλο εάν το πολίτευμα είναι δημοκρατικό ή όχι. Η συσπείρωση που δημιουργείται από τον λαό είναι ικανή να οδηγήσει όπως και αντίστοιχα να αποτρέψει μία χώρα να οδηγηθεί στον πόλεμο.¹³

Όταν ο αναλυτής μιλάει για στρατό αναφέρεται και στο στράτευμα αλλά και στο στρατιωτικό διοικητή. Αφενός πολύ σημαντικό ρόλο σε έναν πόλεμο παίζει ο στρατός, η οργάνωση του, τα ποσοτικά αλλά και τα ποιοτικά του χαρακτηριστικά, αφετέρου όμως ο Διοικητής αυτού παίζει τον σημαντικότερο ρόλο. Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο ο στρατιωτικός ηγέτης-διοικητής πρέπει να διακατέχεται από κάποιες αρετές. Η πιο σημαντική είναι η ιδιοφυΐα η οποία σε αρκετές περιπτώσεις πρέπει να αντισταθμίζει τον παράγοντα τύχη. Με τον όρο τύχη αναφερόμαστε σε τυχαία περιστατικά τα οποία επηρεάζουν την έκβαση της μάχης και μπορούν να μειώσουν κατά πολύ τα επίπεδα ιδιοφυΐας. Ο διοικητής λοιπόν 'ακροβατώντας' ανάμεσα στις αρετές του και σε ένα παιχνίδι πιθανοτήτων και ευκαιριών προσπαθεί να αξιοποιήσει την αβεβαιότητα υπέρ του.¹⁴

Όσον αφορά το στοιχείο της κυβέρνησης, έχει αναφερθεί ότι ο πόλεμος είναι πολιτική απόφαση που λαμβάνεται από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία. Η κυβέρνηση έχει την τελική απόφαση να οδηγήσει

13. Π. Μαυρόπουλος(2008). Η παράδοση τριάδα του Κλαούζεβιτς, Στρατιωτική Επιθεώρηση, σελ 125

14. Π. Μαυρόπουλος(2008). Η παράδοση τριάδα του Κλαούζεβιτς, Στρατιωτική Επιθεώρηση, σελ 127

τον λαό σε έναν πόλεμο θέλοντας να εκπληρώσει τους αντικειμενικούς της σκοπούς. Για να το πράξει όμως αυτό πρέπει πρώτα να έχει κάνει την εκτίμηση των δυνατοτήτων του αλλά και του κινδύνου.

Όπως αναφέρθηκε η βιαιότητα και το μίσος του λαού μπορεί να δίνουν την αφορμή αλλά η πολιτική ηγεσία δεν πρέπει να επηρεάζεται και οδηγηθεί σε έναν πόλεμο εάν αυτό δεν είναι εφικτό.¹⁵ Για να επιτευχθεί ο σωστός συνδυασμός των τριών αυτών στοιχείων χρειάζεται σίγουρα σωστή συνεργασία αλλά και υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης ανάμεσα στο λαό και την κυβέρνηση αλλά και ανάμεσα στην Κυβέρνηση και τον στρατό. Είναι άλλωστε πολλά τα παραδείγματα της ιστορίας που ο συνδυασμός αυτής της τριάδας έφερε μεγάλους πολέμους και μεγάλες νίκες.

1.6 Η Επίθεση, η άμυνα και η συσχέτιση με τον χρόνο.

Διεισδύοντας ακόμα περισσότερο μέσα στον πόλεμο ο Κλάουζεβιτς στο έργο του κάνει μία αναλυτική αναφορά στις δύο κυρίαρχες καταστάσεις κατά την διάρκεια μίας πολεμικής σύγκρουσης, την άμυνα και την επίθεση. Ως άμυνα ορίζει την απόκρουση του εχθρικού πρώτου πλήγματος, την διατήρηση του εδάφους, την διατήρηση κάποιου αντικειμένου και την καταστροφή των αντίπαλων ενόπλων δυνάμεων. Ως επίθεση χαρακτηρίζει το επίτευγμα του πρώτου πλήγματος, την κατάληψη των εδαφών, την κατάκτηση κάποιου αντικειμένου και την καταστροφή των αντίπαλων ενόπλων δυνάμεων¹⁶.

15. Π.Μαυρόπουλος(2008). Η παράδοση τριάδα του Κλαούζεβιτς, Στρατιωτική Επιθεώρηση, σελ128

16. Clausewitz. (1989). On war. Στο P. p. Michael Howard. Princeton: Princeton University press. βιβλίο 4 κεφ 5,σελ 236-237 και βιβλίο 6 κεφ.1 σελ 357

Εδώ παρατηρείτε ότι και στις δύο περιπτώσεις , η καταστροφή του εχθρού και του στρατού του είναι κύριο μέλημα είτε αμύνεσαι είτε επιτίθεσαι. Είναι και εδώ λοιπόν εμφανή τα στοιχεία της αποφασιστικής μάχης.

Παρόλα αυτά ο Κλάουζεβιτς θεωρεί ότι η άμυνα είναι η καλύτερη μορφή πολέμου. Σε αυτή την περίπτωση κάνει μία ανάλυση συσχέτισης χρόνου και επίτευξης στόχων. Όσο ο χρόνος μίας μάχης κυλάει και ο αμυνόμενος καταφέρνει να διατηρεί τα εδάφη του , ο επιτιθέμενος σπαταλάει τον αντίστοιχο χωρίς να έχει πετύχει τον δικό του στόχο. Ταυτόχρονα ο αμυνόμενος έχει το πλεονέκτημα διατήρησης της θέσης, του εδάφους το οποίο όμως διαφοροποιείται σε έναν πόλεμο στην στεριά, στην θάλασσα και τον αέρα¹⁷. Για τον αμυνόμενο υπάρχει το πλεονέκτημα στην στεριά εφόσον υπάρχει αριθμητική υπεροχή ,στην θάλασσα και στον αέρα τον πρώτο λόγω τον έχει ο επιτιθέμενος εφόσον δεν υπάρχει κάποιου είδους δυσκολία στο φυσικό περιβάλλον. Να επισημανθεί λοιπόν ότι η άμυνα ευνοεί τον ασθενέστερο.

Ο Κλάουζεβιτς κάνει μία ακόμα συσχέτιση άμυνας ,επίθεσης και χρόνου. Όσο η πλευρά που διενεργεί την επίθεση δεν επιτυγχάνει τους αντικειμενικούς της σκοπούς αρχίζει να πλησιάζει στο κορυφαίο σημείο της επίθεσης. Εάν αυτό δεν έχει μετατραπεί σε κορυφαία σημείο νίκης, ο αμυνόμενος και ο επιτιθέμενος εξισορροπούνται σε ισχύ και η μάχη αρχίζει να γέρνει υπέρ του αμυνόμενου και κατά του επιτιθέμενου και μάλιστα με δραστικό τρόπο.

17. Clausewitz. (1989). On war. Στο P. p. Michael Howard. Princeton: Princeton University press. βιβλίο 6 κεφ 1,σελ 357-359

1.7 Η έννοια της τριβής

Ο Κλάουζεβιτς είναι ο πρώτος και μοναδικός στρατηγικός αναλυτής ο οποίος ανέλυσε την έννοια της τριβής στον πόλεμο. Η τριβή είναι η σημαντική διαφορά του πολέμου στα χαρτιά από την πράξη. Με τον όρο τριβή εννοούμε οποιοδήποτε τυχαίο περιστατικό ουδέτερης προέλευσης και όχι αποτέλεσμα εχθρικής πράξης το οποίο μπορεί να συμβεί κατά την διάρκεια ενός πολέμου και επηρεάσει άμεσα την προσχεδιασμένη στρατηγική.¹⁸

Σε έναν πόλεμο κύρια πηγή τριβής είναι η ανθρώπινη φύση. Αν θεωρήσουμε ότι ένας στρατός μπορεί να αποτελείται από χιλιάδες στρατιώτες μπορούμε να καταλάβουμε πως αυτή η δύναμη πολλαπλασιάζεται εκθετικά και πως μπορεί να επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την έκβαση της κατάστασης. Άλλοι παράγοντες τριβής μπορεί να είναι η καιρικές συνθήκες ,οι περιβαντολογικές συνθήκες, ο στρατιωτικός εξοπλισμός καθώς και περιπτώσεις ιατρικής φύσεως.

Έτσι λοιπόν για τον Κλάουζεβιτς για να μπορέσει να εξαλειφθεί η τριβή σε έναν πόλεμο τα κυριότερα αντισταθμιστικά είναι δύο, πρώτον η αποστολή παρατηρητών σε πολέμους και δεύτερον οι ασκήσεις. Το πρώτο μέτρο εφαρμόστηκε από πολλούς διοικητές της εποχής. Απέστειλαν παρατηρητές σε πολέμους άλλων κρατών επι χρόνια ώστε να μπορούν να συλλέγουν και να καταγράφουν αφενός πολεμικές τακτικές ,αφετέρου περιστατικά τα οποία οδηγούσαν σε απροσδόκητες καταστάσεις. Κατά το δεύτερο μέτρο οι στρατοί

18. Α.Πλατιάς-Κ.Κολιόπουλος. (2021).*Η τέχνη της στρατηγικής-50 Κανόνες για τον πόλεμο ,την πολιτική ,τις επιχειρήσεις και την καθημερινή ζωή. Αθήνα: Δίαυλος,σελ 268*

πρέπει να εκπαιδεύονται συνεχώς σε καταστάσεις πολέμου, κάνοντας πραγματικές ασκήσεις και όχι ασκήσεις επι χάρτου, προσπαθώντας να εφαρμόσουν εναλλακτικά σενάρια και τακτικές σε περιπτώσεις τριβής.

1.8 Στρατηγικό και τακτικό επίπεδο

Αρχικά ο Κλάουζεβιτς ορίζει ως στρατηγική την χρήση των συμπλοκών για την επίτευξη του σκοπού του πολέμου, ενώ ως τακτική την χρήση των ενόπλων δυνάμεων στην συμπλοκή¹⁹. Στην στρατηγική δεν υπάρχει νίκη. Η νίκη έρχεται σε τακτικό επίπεδο εφόσον υπάρχει ορθή αξιοποίηση της στρατηγικής. Και στις δύο περιπτώσεις η αριθμητική υπεροχή των αντιμαχόμενων παίζει μεγάλο ρόλο.

Όσον αφορά τις εφεδρείες στον πόλεμο ο Κλάουζεβιτς επειδή είναι οπαδός της αποφασιστικής μάχης θεωρεί ότι σε στρατηγικό επίπεδο είναι σπατάλη πόρων ενώ σε τακτικό μπορεί να φανούν απαραίτητες. Θεωρεί δηλαδή ότι είναι προτιμότερο η συγκέντρωση του συνόλου του στρατού σε ένα αποφασιστικό σημείο.

Ταυτόχρονα η παραπλάνηση και ο αιφνιδιασμός είναι δύο ακόμα στρατηγικές επιλογές που ο πρώτος είναι επιφυλακτικός²⁰.

19. Clausewitz. (1989). On war. Στο P. p. Michael Howard. Princeton: Princeton University press.
βιβλίο 2 κεφ 1, σελ 128

20. Κωνσταντίνος Κολίοπουλος. (2008). *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Αθήνα : Ποιότητα .σελ 167

Θεωρεί ότι η παραπλάνηση μπορεί να φανεί χρήσιμη μόνο εάν η παραπλανητική δράση ορισμένων δυνάμεων μας δεσμεύει υπέρτερες εχθρικές δυνάμεις. Σε στρατηγικό αλλά και σε τακτικό επίπεδο τις θεωρεί δεσμευτικές. Ο μόνος λόγος χρήσης τους είναι εάν κάποιος θεωρείτε ασθενέστερος και η αποφασιστική μάχη δεν θεωρείτε η σοφότερη επιλογή²¹.

Τέλος ο Κλάουζεβιτς θεωρεί ότι κατά την διάρκεια ενός πολέμου η στρατηγική και η τακτική πρέπει να έχουν άμεση αλληλεπίδραση μεταξύ τους ενώ παράλληλα πρέπει να προσαρμόζονται με την αντίστοιχη του αντιπάλου σε μία νοητή κάθετη και οριζόντια σχέση μεταξύ τους²².

1.9 Η υψηλή στρατηγική

Είναι ξεκάθαρο για τον Κλάουζεβιτς ότι όλες οι πτυχές τις υψηλής στρατηγικής ανάγονται στο επίπεδο της πολιτικής ηγεσίας. Παρόλα αυτά ο ίδιος κάνει κάποιες σημαντικές επισημάνσεις.

Αρχικά στο έργο του δεν εντρυφεί καθόλου σε θέματα επιμελητείας. Θεωρεί ότι για να ξεκινήσει κάποιος έναν πόλεμο θα πρέπει πρώτα να είναι σε θέση να ανταπεξέλθει σε αυτά και τα έχει οργανώσει. Εν συνεχεία θεωρεί ότι για να ξεκινήσει η πολιτική ηγεσία έναν πόλεμο θα πρέπει πρώτα να έχει θέσει ξεκάθαρο αντικειμενικό σκοπό, εφόσον έχει σώας τας φρένας. Για να επιτευχθεί ένας

21,22.Κωνσταντίνος Κολίοπουλος. (2008). *Η στρατηγική σκέψη απο την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Αθήνα : Ποιότητα .σελ 167

αντικειμενικός σκοπός πρέπει πρώτα να γίνει σωστός υπολογισμός των δυνάμεων μας σε σύγκριση με του αντιπάλου. Στην συνέχεια πρέπει να διασπαστεί σε μικρότερης κλίμακας αντικειμενικούς σκοπούς είτε επιχειρησιακούς είτε τακτικούς. Εάν δεν καθοριστεί κάποιος ξεκάθαρος σκοπός, ο στρατηγικός παίκτης είναι αναπόφευκτο να πελαγοδρομήσει άσκοπα.²³

23.Α.Πλατιάς-Κ.Κολιόπουλος. (2021). *Η τέχνη της στρατηγικής-50 Κανόνες για τον πόλεμο ,την πολιτική ,τις επιχειρήσεις και την καθημερινή ζωή* Αθήνα: Δίαυλος.,σελ121

Κεφάλαιο 2^ο

Ο 21^{ος} αιώνας και η εξέλιξη της τεχνολογίας

2.1 Η θεωρία του πολέμου

Ο Κλάουζεβιτς, μεγάλωσε ,πολέμησε και κατέγραψε την θεωρία του σε μία εποχή λίγο διαφορετική από την σημερινή. Η θεωρία αυτή διακατέχεται από αμετάβλητους κανόνες, ποσοτικές μεταβλητές και αρχές οι οποίες θα οδηγούν σε μία συστημική μελέτη του πολέμου. Δύο αιώνες μετά η λογική της μελέτης του πολέμου καθώς και της πρακτικής έχει διαφοροποιηθεί αρκετά.

Στις μέρες μας η λογική της στράτευσης ,της εκπαίδευσης και της πρακτικής έχει αλλάξει. Οι στρατιωτικοί πλέον εκπαιδεύονται στην θεωρία προσπαθώντας να αποκτήσουν σημαντικά εργαλεία για τον σχεδιασμό του πολέμου , την συγκρότηση ιδανικών και την απόκτηση οξυδέρκειας. Δεν προσπαθούν να βασιστούν σε πάγιους κανόνες ώστε να τους χρησιμοποιήσουν την ώρα της μάχης. Όταν κάποιος αναλάβει την θέση του στρατιωτικού διοικητή πρέπει να είναι σε θέση αν απαιτηθεί να μπορεί να πιστωθεί το αποτέλεσμα όσων έχει αποκομίσει όλα τα προηγούμενα χρόνια. Πολλοί βέβαια αποκτούν την γνώση και την οξυδέρκεια πολύ αργότερα από την αποστρατεία τους ή πολλές φορές η ανάλυση θεωριών στις μέρες μας αφήνεται ακόμα και σε ειδικούς αναλυτές ή και στην πολιτική ηγεσία²⁴.

24.I.Handel, M. (1989). *War ,strategy and intelligence*. Great Britain: Routledge.σελ 11

Η τεχνολογία αποτελεί ακόμα μεγαλύτερο τροχοπέδη στην γνώση, την εμπειρία και τις αρχές του πολέμου. Ακόμα και η εμπειρία που αποκτήθηκε σε έναν πόλεμο μπορεί να αποδειχθεί παραπλανητική και αντιπαραγωγική καθώς είναι δύσκολο να επαναληφθεί και πιθανών να οδηγεί σε λάθος συμπεράσματα²⁵. Επι της ουσίας οι μεγαλύτερες επιτυχίες σε έναν πόλεμο μπορεί να επιτευχθούν αγνοώντας τους κανόνες του αλλά αυτό πολλές φορές είναι δύσκολο να γίνει αποδεκτό από την στρατιωτική ηγεσία.

Επίσης δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι στον 21^ο αιώνα τα κράτη και οι στρατοί τους δεν εμπλέκονται πλέον σε αρκετούς πολέμους λόγω της φύσεως της σημερινής κοινωνικής, ηθικής και νομικής πραγματικότητας του. Η θεωρία του ρεαλισμού μπορεί να επικαλείται το λεγόμενο άναρχο σύστημα αλλά ο ΟΗΕ, το Συμβούλιο Ασφαλείας και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο τα τελευταία πενήντα χρόνια έχουν εξαλείψει αρκετά την μάστιγα του πολέμου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι περισσότεροι στρατοί και οι στρατιωτικές ηγεσίες να αρκούνται πολλές φορές μόνο στην θεωρία και ελάχιστα στην πράξη. Λίγες χώρες μόνο μπορούν πλέον να επικαλεστούν την ευρεία γνώση του, καθαρά λόγω πρακτικής. Έτσι λοιπόν οι στρατιωτικοί των περισσότερων χωρών του πλανήτη θα περάσουν ολόκληρη την ζωή τους απλά μελετώντας και προετοιμάζοντας έναν πόλεμο χωρίς ποτέ να τον βιώσουν στην πράξη. Είκοσι τέσσερις αιώνες μετά τον θάνατό του, ο Θουκυδίδης παραμένει ένας από τους μεγαλύτερους στρατηγικούς αναλυτές της ιστορίας, έχοντας της πρωτοτυπία να τον μελετάνε οι μεγαλύτεροι στρατοί του κόσμου. Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η θεωρία παραμένει μία αδιαμφισβήτητη σταθερά

25. I. Handel, M. (1989). *War, strategy and intelligence*. Great Britain : Routledge. σελ 3

η οποία όμως αναλύεται και προσαρμόζεται στην εκάστοτε εποχή συμφώνως δυναμικών παραγόντων όπως η τεχνολογία .Με αυτόν λοιπόν τον τρόπο εκλαμβάνουμε και την θεωρία του Κλάουζεβιτς.

2.2 Η πολιτική στον πόλεμο

Η πολιτική τον 21^ο αιώνα αποτελεί ένα πολύ σημαντικό κομμάτι του πολέμου, από την έναρξή του μέχρι τον τερματισμό του. Στην πραγματικότητα ο πόλεμος δεν είναι απλά η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα αλλά ένα πολύ ισχυρό όργανο της εκάστοτε πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας με σκοπό την εξυπηρέτηση προσωπικών συμφερόντων.²⁶ Είναι μία περίπλοκη διαδικασία στην οποία πλέον παίζουν σημαντικό ρόλο εκτός από τα κρατικά συμφέροντα ,οι συμμαχίες και τα συμφέροντα διεθνών οργανισμών. Σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να αφορούν θέματα εσωτερικών υποθέσεων ενώ σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να αποτελούν οικονομικής φύσεως. Στις μέρες μας ο πόλεμος που διενεργείται από την πλευρά ενός κράτους μπορεί να αναλυθεί από πολλές οπτικές. Ενώ στις παλαιότερες εποχές η δημοφιλέστερη θεωρία ήταν αυτή του ρεαλισμού και του άναρχου συστήματος , σήμερα θα ήταν πιο ορθολογικό να αναλύουμε τα γεγονότα από γεωπολιτική και από γεωοικονομική οπτική.

26.I.Handel, M. (1989). *War ,strategy and intelligence*. Great Britain : Routledge σελ 9

Αρχικά στο επίπεδο της πολιτικής ηγεσίας η κατάσταση είναι πιο περίπλοκη. Στις μέρες μας η κατανομή του προϋπολογισμού ενός κράτους είναι διαφορετική. Οι τομείς στους οποίους πρέπει να κατανεμηθεί ο ετήσιος προϋπολογισμός είναι πολλαπλάσιοι από αυτή του παρελθόντος όπως υγεία, δικαιοσύνη παιδεία, περιβάλλον κτλ. Έτσι λοιπόν τα χρήματα που δαπανούνται από την εκάστοτε κυβέρνηση εξαρτώνται άμεσα από το σύνολο του κοινοβουλίου και απο την εκάστοτε πρόθεση του κρατικού ηγέτη.

Ταυτόχρονα όμως εξαρτάται όμως και από την συναίνεση και την δημοφιλία της διαχείρισης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διαχείριση της Αμερικανικής κυβέρνησης μετά την αποτυχία της εικοσαετούς παραμονής των στρατευμάτων στο Αφγανιστάν. Η αρνητική στάση του Αμερικανικού λαού απέναντι στον πόλεμο καθώς και τα δύο τρισεκατομμύρια που δαπανήθηκαν όλα αυτά τα χρόνια οδήγησαν τον Πρόεδρο Ντολαντ Τράμπ το 2021 να αποσύρει τα στρατεύματα και να μειώσει τις δαπάνες στην στρατιωτική βιομηχανία²⁷. Η δημοφιλία υπολογίζεται συγκριτικά με τα ανιπολετικευτικές δυνάμεις. Στα σημερινά πολιτεύματα που κατά κύριο λόγο είναι δημοκρατικά η πολιτική απόφαση για την ένταξη σε μια πολεμική σύγκρουση μπορεί να φέρει σοβαρό κόστος στο κυβερνών κόμμα. Στην εποχή του Κλάουζεβιτς οι κυβερνήσεις ήταν κατά κύριο λόγο μη δημοκρατικές , κάτι που σημαίνει έλλειψη πολιτικής ευθύνης και συνεπειών.

Επίσης πολύ σημαντικό ρόλο παίζουν οι παράλληλες συμφωνίες εξοπλιστικών που διαδραματίζονται στην παγκόσμια αγορά. Οι κυβερνήσεις κάνοντας σημαντικές εκτιμήσεις για την ισχύ, την

27. <https://www.nytimes.com/interactive/2019/12/09/world/middleeast/afghanistan-war-cost.html>

πρόθεση και τις δυνατότητες του εχθρού βασιζόμενες πάντα στις πληροφορίες, αποφασίζουν για την αύξηση ή την μείωση των εξοπλιστικών προγραμμάτων.²⁸ Οι πληροφορίες αυτές πολλές φορές τείνουν να διογκώνονται από εξωτερικούς ή εσωτερικούς παράγοντες με σκοπό την προώθηση περαιτέρω εξοπλισμών. Οι πληροφορίες αυτές μπορεί να μεταβληθούν και από τις ίδιες τις κυβερνήσεις με σκοπό είτε την έναρξη ή την παύση ενός πολέμου. Χαρακτηριστικό είναι η εκλογή του Προέδρου Κένεντυ το 1962 μετά την Κρίση των πυραύλων της Κούβας. Η δημοσιοποίηση των πληροφοριών για την στρατιωτική δύναμη της ΕΣΣΔ ήταν αρκετή ώστε το Κογκρέσο να συμφωνήσει στην αύξηση των εξοπλιστικών.²⁹ Στην εποχή της νοημοσύνης οι ηγέτες μπορεί και να παρεμβαίνουν στην διαδικασία πληροφοριών εξυπηρετώντας τα εκάστοτε συμφέροντα³⁰. Μπορεί όμως οι πληροφορίες αυτές να διογκώνονται και από εξωτερικούς παράγοντες. Πολλές χώρες βασίζονται στην βαριά στρατιωτική βιομηχανία και στην πώληση σε έτερες χώρες. Η πώληση και η αγορά εξοπλιστικών είναι προαπαιτούμενο για στενότερη συνεργασία μεταξύ χωρών καθώς και την παροχή συνεργασίας. Το πιο πρόσφατο παράδειγμα της ελληνικής ιστορίας είναι το σύμφωνο συνεργασίας το 2021 μεταξύ Ελλάδας και Γαλλίας το οποίο συνοδευόταν και από αγορά πολεμικών πλοίων και αεροσκαφών.

Ο Κλάουζεβιτς σωστά θεώρησε ότι η πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής αλλά βλέπουμε ότι η επιρροή εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων διαδραματίζει μία διαφορετική οπτική της πολιτικής ηγεσίας και κατά πόσο οι αποφάσεις λαμβάνονται με τα ίδια κριτήρια όπως στο παρελθόν.

28.I.Handel, M. (1989). *War ,strategy and intelligence*. Great Britain : Routledge σελ13

29.I.Handel, M. (1989). *War ,strategy and intelligence*. Great Britain : Routledge σελ189

30.I.Handel, M. (1989). *War ,strategy and intelligence*. Great Britain : Routledge σελ188

2.3 Η τριάδα του Κλάουζεβιτς και οι πληροφορίες.

Ο Κλάουζεβιτς μας ανέλυσε την περίφημη τριάδα του Πολέμου. Ο λαός, ο στρατός και η κυβέρνηση για τον ίδιο ήταν οι τρεις βασικοί παράγοντες άρρηκτα συνδεδεμένοι μεταξύ τους για την έναρξη και την υποστήριξη ενός πολέμου. Τα τελευταία εκατό χρόνια και ιδιαίτερα την τελευταία εικοσαετία εικάζεται ότι η τριάδα μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε τετράδα προσθέτοντας την έννοια της πληροφορίας. Η πληροφορία στο επιχειρησιακό και τακτικό επίπεδο αλλά ακόμα περισσότερο σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής μπορεί να συνδεθεί με τις έννοιες της προπαγάνδας, της κατασκοπείας και των μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Όσον αφορά τους τρεις πρώτους παράγοντες οι συνθήκες έχουν αλλάξει αρκετά. Αρχικά έχει διαφοροποιηθεί ο τρόπος με τον οποίο Κλάουζεβιτς έχει στο μυαλό του την έννοια του πολέμου μεταξύ κρατικών οντοτήτων ή μεταξύ συνασπισμών κρατικών οντοτήτων. Στις μέρες μας αρκετές πολεμικές συγκρούσεις διαδραματίζονται μεταξύ κρατών και τρομοκρατικών οργανώσεων. Οι τρομοκρατικές οργανώσεις δεν διαθέτουν κανένα από τα τρία επίπεδα κάτι το οποίο δεν μπορεί να μας προσφέρει την ίδια δυνατότητα ανάλυσης.³¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο πόλεμος των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν το 2003 (Αλ Κάιντα) ή ο πόλεμος μεταξύ Ισραήλ και μουσουλμανικών οργανώσεων (Χαμάς, Χεχμπολάχ).

31. Στρατιωτική επιθεώρηση, Ιούλιος-Αυγούστος (2008). Η παράδοση τριάδα του Κλάουζεβιτς.σελ130

Στο επίπεδο του λαού μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τα κοινωνικά και ηθικά πρότυπα έχουν αλλάξει αρκετά. Οι λαοί των περισσότερων κρατών έχοντας πλέον φθάσει σε μεγαλύτερα επίπεδα μόρφωσης και έχοντας αναπτύξει διαφορετικά πρότυπα συμπεριφοράς και κανόνων δεν τείνουν πλέον να αναζητούν τον πόλεμο ως μέσο επίλυσης των εθνικών τους διαφορών. Αντίθετα το μεγαλύτερο μέρος της ανθρωπότητας τείνει να εναντιώνεται σε αυτόν με εμφανή τρόπο. Άλλωστε όλοι οι οργανισμοί ή οι θεσμοί όπως ο ΟΗΕ ή το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο είναι ανθρώπινα δημιουργήματα. Σε όλα αυτά βέβαια συμπεριλαμβάνονται και λαοί που λόγω έλλειψης μορφωτικού επιπέδου ή λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων τείνουν να επιζητούν τον πόλεμο.

Από την πλευρά στρατού, οι αρετές του στρατιωτικού διοικητή καθώς και ο παράγοντας τύχη δεν έχουν διαφοροποιηθεί αρκετά από την ανάλυση του Κλάουζεβιτς. Αυτά που έχουν διαφοροποιηθεί αρκετά, είναι αρχικά ο τρόπος ένταξης κάποιου στις τάξεις των ενόπλων δυνάμεων. Αυτοί που αποφασίζουν να ενταχθούν στον στρατό το κάνουν πλέον με δικιά τους απόφαση και όχι με υποχρεωτική στράτευση. Επιπλέον όπως προαναφέρθηκε ο τρόπος εκπαίδευσης αλλά και αντίληψης της στρατηγικής είναι τελείως διαφορετικός, καθώς και η συχνότητα συμμετοχής σε πολεμικές συγκρούσεις. Ένα παράδειγμα στρατιωτικού διοικητή το 21^ο αιώνα με μεγάλες αρετές και επιτεύγματα μπορεί να θεωρηθεί ο Αμερικανός David Petraeus. Ο David Petraeus ήταν Αμερικανός αξιωματικός του στρατού Ξηράς των Η.Π.Α ο οποίος ανέλαβε τη διοίκηση των πολυεθνικών δυνάμεων στο Ιράκ το 2007, σε μια κρίσιμη στιγμή του πολέμου. Υπό την ηγεσία του, στάλθηκαν επιπλέον 30.000 στρατιώτες, με έμφαση στην αντιεξέγερση. Αυτή η στρατηγική στόχευε στην προστασία του πληθυσμού και στη συνεργασία με τις τοπικές κοινότητες για την απομόνωση των ανταρτών³².

32.<https://www.britannica.com/biography/David-Petraeus>

Επίσης ο 2010 ανέλαβε διοικητής των δυνάμεων του NATO και των ΗΠΑ στον πόλεμο στο Αφγανιστάν όπου και εφάρμοσε την ίδια τακτική ενάντια στους αντάρτες³³. Το 2011 ανέλαβε Διευθυντής της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (CIA) όπου και ολοκλήρωσε και εφάρμοσε τις πληροφοριακές επιχειρήσεις κατά της τρομοκρατίας. Γενικά θεωρείται από τους μεγαλύτερους στρατηγικούς ηγέτες της εποχής ειδικά στην θεωρία της αντιεξέγερσης στον πόλεμο, στην αντιμετώπιση των ανταρτών και στην σταθεροποίηση των συγκρούσεων.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκε ο παράγοντας πολιτική και κυβέρνηση. Ο 20^{ος} και ακόμα περισσότερο ο 21^{ος} αιώνας με την εξέλιξη της τεχνολογίας έφερε ραγδαία αποτελέσματα στην έννοια της πληροφορίας και στην δύναμη της. Οι κυβερνήσεις στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής απέκτησαν ένα ακόμα δυνατό όπλο στην λήψη απόφασης για την αποφυγή ή την έναρξη ενός πολέμου καθώς και στην χειραγώγηση της απόφασης αυτής. Οι έννοιες που συνδέονται με αυτό ποικίλουν, όπως προπαγάνδα, διαχείριση αντιλήψεων, στρατηγική επικοινωνία, παραπληροφόρηση και πολλές άλλες.³⁴ Τα μέσα άλλαξαν από εποχή σε εποχή με αποκορύφωμα τον σημερινό κυβερνοχώρο. Στόχος όλων αυτών είναι η διαμόρφωση της κοινής γνώμης ώστε η εκάστοτε απόφαση μίας κυβέρνησης να είναι όσο περισσότερο αποδεκτή γίνεται και από τον λαό αλλά και από την διεθνή γνώμη,

Η ιστορία έχει πολλά παραδείγματα. Το μεγαλύτερο ίσως της νεότερης ιστορίας είναι αυτό της ναζιστικής Γερμανίας η οποία δημιούργησε ο λεγόμενο υπουργείο προπαγάνδας. Με υπουργό τον Γιόζεφ Γκαίμπελς, ο Χίτλερ μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης

33. <https://www.britannica.com/biography/David-Petraeus>

34. Α. Λιαρόπουλος. (n.d.). Ρωσικές Πληροφοριακές Επιχειρήσεις. *Ναυτική επιθεώρηση*. σελ 69

κατάφερνε να ελέγχει και να χειραγωγεί κάθε είδους πληροφορία η οποία θα δημοσιευόταν στον Γερμανικό λαό με σκοπό την επιτυχή συνέχιση του έργου του.

Μεγάλο ρόλο στην διαμόρφωση απόψεων στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό κάθε χώρας έπαιξαν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στην εικοσαετή επέμβαση των Η.Π.Α στο Αφγανιστάν. Η Αμερικανική κυβέρνηση μέσω της πληροφορίας και της εικόνας των μέσων μαζικής ενημέρωσης προσπάθησαν να πείσουν αφενός τον Αμερικανικό λαό και τον στρατό τους για την σημασία του εγχειρήματος αφετέρου προσπάθησαν να πείσουν και τον λαό του Ιράκ ότι έπρεπε να παραδοθεί διότι η επέμβαση αυτή θα τους προσφέρει ένα καλύτερο μέλλον μέσω του εκδημοκρατισμού. Το εγχείρημα αυτό δεν πέτυχε βέβαια καθώς ένα μεγάλο μέρος των Αμερικανών εναντιώθηκε λόγω του μεγάλου κόστους του πολέμου καθώς και λόγω της αρνητικής εικόνας του δημιουργήθηκε για την χώρα.

Δύο ακόμα περιπτώσεις αποτελούν η σημερινή Ρωσία και η Βόρειος Κορέα οι οποίες προσπαθούν να γίνουν μεγάλες δυνάμεις. Αμφότερες αναπτύσσουν την οικονομία τους καθώς και την στρατιωτική τους δύναμη και εμπλέκονται συχνά σε διενέξεις τις διεθνούς πολιτικής σκηνής. Η Βόρειος Κορέα έχοντας δημιουργήσει ένα δικτατορικό καθεστώς έχει αποκόψει πλήρως την πληροφόρηση από τα ξένα μέσα μαζικής ενημέρωσης και έχει δημιουργήσει το δικό της σύστημα πληροφόρησης, ελέγχοντας τον λαό και τον στρατό πλήρως. Σε μία παρόμοια λύση αλλά όχι τόσο ολοκληρωτική έχει προχωρήσει η Ρωσία η οποία από το 2020 έχει δημιουργήσει τον δικό της κυβερνοχώρο το λεγόμενο Runet³⁵. Με αυτό τον τρόπο έχει την δυνατότητα να αποκόπτει οποιαδήποτε πληροφορία του δυτικού

35.Α.Λιαρόπουλος. (n.d.). Ρωσικές Πληροφοριακές Επιχειρήσεις. *Ναυτική επιθεώρηση*.σελ 73

κόσμου που θα φανεί επικίνδυνη για το κράτος. Κατά την διάρκεια της επεμβασής της στην Κριμαία το 2014 έκανε εκτενή χρήση των πληροφοριών με σκοπό την προσάρτηση των φιλορώσων της Κριμαίας³⁶. Αντίστοιχα με τον πόλεμο που ξεκίνησε το 2022 ενάντια στην Ουκρανία, η χειραγώγηση του κυβερνοχώρου σίγουρα έχει παίξει μεγάλο ρόλο στην διαχείριση του λαού και του στρατού ώστε να οδηγηθούν σε έναν πόλεμο όχι μόνο ενάντια στην Ουκρανία αλλά και ενάντια στην Ευρώπη και το NATO.

Οι πληροφορίες όμως έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στα πλαίσια της κατασκοπίας αλλά και της αντικατασκοπίας. Τα πιο σύγχρονα κράτη παγκοσμίως διαθέτουν πλέον μέσω της εξέλιξης της τεχνολογίας ένα υψηλής ποιότητας δίκτυο κατασκοπείας ώστε να μπορούν να γνωρίζουν όχι μόνο την ισχύ του αντιπάλου αλλά και κάθε τακτική του κίνηση πριν ή κατά την διάρκεια ενός πολέμου.

Στην εποχή του Κλάουζεβιτς η πληροφορία δεν είχε τη δυνατότητα ούτε να αναλύεται με τόση ακρίβεια αλλά ούτε να μεταδίδεται τόσο γρήγορα κάτι που παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη ενός πολέμου.

Άρα λοιπόν βλέπουμε ότι όχι μόνο τα συνθετικά στοιχεία της τριάδας έχουν αλλάξει με τα χρόνια αλλά ίσως έχει προστεθεί και ένα ακόμα στοιχείο το οποίο ίσως παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην συναίνεση των υπολοίπων για την ένταξη σε έναν πόλεμο. Η εξέλιξη της τεχνολογίας είναι ραγδαία έχοντας φθάσει στην εποχή της τεχνητής νοημοσύνης κάτι που μπορεί να φανεί πολύ επικίνδυνο στα χέρια ανθρώπων που αρέσκονται σε πολεμικές συγκρούσεις.

36.Α.Λιαρόπουλος. (n.d.). Ρωσικές Πληροφοριακές Επιχειρήσεις. *Ναυτική επιθεώρηση*.σελ 77

2.4. Ποσοτική και ποιοτική υπεροχή.

Ο Κλάουζεβιτς ήταν οπαδός της ποσοτικής υπεροχής. Γι' αυτό λοιπόν ήταν υπέρμαχος της άμεσης προσέγγισης και της αποφασιστικής μάχης. Θεωρούσε δηλαδή ότι εάν κάποιος στρατός υπερέχει αριθμητικά πρέπει να επιζητά της μάχη σώμα με σώμα ,χωρίς εφεδρείες . Δύο αιώνες μετά και με ένα σύνολο παραδειγμάτων ιστορίας η θεωρία αυτή ούτε μπορεί να επιβεβαιωθεί αλλά ούτε να καταργηθεί .Υπάρχουν πολλά παραδείγματα που κάποιοι στρατοί έφεραν την νίκη λόγω αριθμητικής υπεροχής είτε λόγω ποιότητας υλικού, δόγματος, ηγεσίας, εκπαίδευσης ή ηθικού. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι δύσκολο να μετρηθούν και να αξιολογηθούν με αριθμούς³⁷.

Ιστορικά και μέχρι σήμερα κάποιοι επιλέγουν ποσοτικά χαρακτηριστικά και κάποιοι ποιοτικά. Αυτό πάντα εξαρτάται από την έκταση της χώρας, τον διαθέσιμο πληθυσμό που μπορεί να ενταχθεί στις ένοπλες δυνάμεις τις δυνατότητες συμμάχων, τις οικονομικές και επιμελειακές δυνατότητες καθώς και τεχνολογικές δυνατότητες που διαθέτει κάθε χώρα. Ιδανικά όλοι θα ήθελαν να πετύχουν την ισορροπία μεταξύ των δύο. Αυτό όμως δεν είναι εφικτό. Συνεχώς εμφανίζονται νέοι αντίπαλοι , νέες τεχνολογίες και νέα δόγματα.

Ιστορικά η ναζιστική Γερμανία αν και ποιοτικά καλύτερη στον Β παγκόσμιο πόλεμο υπέκυψε στις συμμαχικές δυνάμεις λόγω αριθμητικής υπεροχής. Το Ισραήλ και στους 5 πολέμους της μέσης ανατολής κέρδισε λόγω ποιοτικής υπεροχής.

37.I.Handel, M. (1989). *War ,strategy and intelligence*. Great Britain: Routledge σελ 96

Οι ΗΠΑ βγήκαν κερδισμένες στον β παγκόσμιο πόλεμο λόγω της τεχνολογικής του υπεροχής κάτι που δεν συνέβει στον πόλεμο στο Βιετνάμ³⁸. Στους σημερινούς πολέμους η Ρωσία επένδυσε περισσότερο στην αριθμητική της υπεροχή ενάντια στην Ουκρανία ενώ το Ισραήλ ακόμα και σήμερα ξεκινάει πολεμικές συγκρούσεις στην μέση Ανατολή βασιζόμενη στα ποιοτικά χαρακτηριστικά του υλικού της, μέσω της αντιπυραυλικής ομπρέλας, του λεγόμενου Iron dome.³⁹

Αυτό πάντως που παρατηρήθηκε μετά τον β παγκόσμιο πόλεμο είναι ανάγκη για ανάπτυξη της τεχνολογίας στα στρατιωτικά μέσα με σκοπό την μείωση της απώλειας των ανθρώπινων ζώων ,κάτι που το εφάρμοσαν πρώτες οι Η.Π.Α⁴⁰. Παράλληλα η Αμερική ήταν η πρώτη χώρα που έφερε την τεχνολογική επανάσταση στο πόλεμο. Στα τέλη του β παγκοσμίου πολέμου εφηύρε ,κατασκεύασε και χρησιμοποίησε την πρώτη ατομική βόμβα εναντίων των Ιαπώνων.

Οι πόλεις Χιροσίμα και Ναγκασάκι καταστράφηκαν και μέτρησαν εκατοντάδες χιλιάδες νεκρούς μέσα σε λίγα λεπτά. Ήταν ίσως η μεγαλύτερη απόδειξη ότι η ποιότητα μπορεί να υπερέχει της ποσότητας. Μετά από αυτή τη ανακάλυψη εξελίχθηκε μία εποχή που χαρακτηρίζεται από εξάπλωση των πυρηνικών. Αν και τα πυρηνικά εξαπλώθηκαν στον πλανήτη δεν ξαναχρησιμοποιήθηκαν. Ο συμβατικός πόλεμος κυριάρχησε στις επόμενες δεκαετίες με την τεχνολογία να φέρνει μεγάλη εξέλιξη στα εξοπλιστικά τόσο στη ξηρά όσο και στον αέρα και την θάλασσα . Οι βαλλιστικοί πύραυλοι που χρησιμοποιούνται πλέον και από τα τρία σώματα μπορούν να διασχίσουν αποστάσεις που αντιστοιχούν σε μία ολόκληρη ήπειρο και να επιτύχουν στόχους με ακρίβεια εκατοστού.

38.I.Handel, M. (1989). *War ,strategy and intelligence*. Great Britain : Routledge σελ 96

39.<https://edition.cnn.com/2023/10/09/world/iron-dome-israel-defense-explained-intl>

40.I.Handel, M. (1989). *War ,strategy and intelligence*. Great Britain : Routledge σελ 98.

Ο συμβατικός πόλεμος έχει αλλάξει κατά πολύ και βασίζεται κυρίως στο κεφάλαιο και στην τεχνολογία. Ο πυρηνικός αν και δεν έχει γίνει ποτέ αποτελεί μεγάλο όπλο στα χέρια των κρατών στα πλαίσια της αποτροπής.

Η ποιοτική εξέλιξη των ενόπλων δυνάμεων όμως επέφερε και αρνητικά αποτελέσματα. Το κόστος των εξοπλιστικών έχει γίνει τόσο μεγάλο που οι δυνατότητες των χωρών να τα αγοράσουν είναι περιορισμένες. Οι στρατιωτικοί έχουν μάθει πλέον στις παροχές εξελιγμένων στρατιωτικών εξοπλισμών. Όλο αυτό έχει δημιουργήσει μία υπερβολική εξάρτηση στην τεχνολογία όσον αφορά τις τεχνικές επιδόσεις και την δύναμη πυρός κάτι που έχει εξάλειψη σε μεγάλο βαθμό την δημιουργική στρατιωτική σκέψη. Η ανάπτυξη καλύτερων τακτικών και στρατηγικού σχεδιασμό έχει φθίνει⁴¹. Η τεχνητή νοημοσύνη που σιγά σιγά έρχεται στην καθημερινότητα, θα εισέλθει και στα στρατιωτικά μέσα κάτι που θα εξαλείψει με τα χρόνια τα στρατιωτικά δόγματα, τις στρατηγικές και τις ηγετικές μορφές να αλλάζουν την εξέλιξη μίας μάχης. Η δημιουργία της στρατηγικής μπορεί και να γίνεται καθαρά μέσω αλγορίθμων.

Η ποιότητα ίσως κάνει ακόμα περισσότερο την διαφορά στο μέλλον αλλά η ποσότητα θα είναι πάντα το κίνητρο κρατών τα οποία δεν διαθέτουν κεφάλαιο και τεχνολογία αλλά διαθέτουν έμψυχο δυναμικό για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν του δυνητικούς εχθρούς.

41.I.Handel, M. (1989). *War ,strategy and intelligence*. Great Britain : Routledge σελ99

2.5 Άμεση προσέγγιση και αποφασιστική μάχη

Ο Κλάουζεβιτς ανέλυσε την θεωρία της άμεσης προσέγγισης και της αποφασιστικής μάχης σώμα με σώμα σε μία εποχή που επηρεάστηκε αρκετά από τους Ναπολεόντιους πολέμους . Σε μάχες δηλαδή που αρχικά γινόντουσαν κατά κύριο λόγο στην ξηρά καθώς δεν είχαν ανακαλυφθεί ακόμα τα εναέρια μέσα. Όπως αναφέρθηκε η εξέλιξη της ιστορίας και της τεχνολογίας έφερε δραστικές αλλαγές στο τρόπο διεξαγωγής ενός πολέμου. Η μάχη όχι μόνο μπορεί να γίνει από χιλιόμετρα μακριά αλλά και μόνο με το πάτημα ενός κουμπιού. Αυτό βέβαιά πάντα εξαρτάται από τους εκάστοτε αντιμαχόμενους και της γεωγραφική τους θέση και εγγύτητα.

Προσπαθώντας να αναλύσουμε αυτή την θεωρία στο σήμερα μπορούμε να αναφερθούμε στους δύο πιο πρόσφατους πολέμους μεταξύ Ρωσίας-Ουκρανίας και Ισραήλ με τις χώρες της μέσης Ανατολής.

Στην πρώτη περίπτωση η Ρωσία για λόγους που δεν θα αναλυθούν ξεκίνησε τον πόλεμο ενάντια στην Ουκρανία έχοντας ως απώτερο σκοπό να θέσει στην κυριαρχία της το φιλορωσικό κομμάτι της Ουκρανίας. Για να το πετύχει αυτό στα πρώτα στάδια της εισβολής, οι ρωσικές δυνάμεις επιδίωξαν τον άμεσο έλεγχο κρίσιμων ουκρανικών στρατηγικών σημείων, όπως αεροδρόμια και διοικητικά κέντρα. Ξεκίνησαν τις μάχες στην ξηρά ,πρώτα στις περιφερειακές πόλεις κυρίως τις φιλορωσικές στον νότο προσπαθώντας σε δεύτερο χρόνο να κατακτήσει το Κίεβο ,το διοικητικό κέντρο δηλαδή της Ουκρανίας καθώς και τον Διοικητικό ηγέτη αυτής.⁴² Προσπάθησε να

42. www.tanea.gr/2022/03/19/world/polemos-stin-oukrania-ta-stratitika-lathi-tis-rosias-kai-oi-synepeies-tous/

καταστρέψει τις ένοπλες δυνάμεις των Ουκρανών αλλά κυρίως σε δευτερεύον κομμάτι κυρίως αυτών που υπερασπίζονταν τις περιφερειακές πόλεις. Προσπάθησαν λοιπόν να εφαρμόσουν την άμεση προσέγγιση αλλά η σθεναρή άμυνα των Ουκρανών κυρίως με ανταρτοπόλεμο είχε ως αποτέλεσμα οι Ρώσοι να μεταπέσουν σε μία τακτική έμμεσης προσέγγισης προσπαθώντας να καταλάβουν λιγότερες και πιο κρίσιμες πόλεις κυρίως στον νότο και την ανατολή και να καταστρέψουν ενεργειακές υποδομές των Ουκρανών⁴³. Άρα με μία πολύ σύντομη ανάλυση βλέπουμε ότι οι Ρώσοι δεν εφάρμοσαν πλήρως την στρατηγική θεωρία της άμεσης προσέγγισης και της αποφασιστικής μάχης στο κέντρο βάρους του αντιπάλου κάτι που εκ του αποτελέσματος δεν επέφερε τα ακριβή αποτελέσματα που επιδίωκαν.

Στον έτερο πόλεμο που διαδραματίζεται στην μέση ανατολή ανάμεσα στο Ισραήλ και στον ισλαμικό κόσμο παρατηρούμε από την πλευρά του Ισραήλ ίσως μία εκδοχή της σύγχρονης άμεσης προσέγγισης. Το Ισραήλ έχοντας ποιοτική υπεροχή ενάντια στους αντιπάλους του προσπαθεί να εξοντώσει την Παλαιστίνη με έναν πόλεμο όχι τόσο πολύ σώμα με σώμα αλλά με πυραυλικές επιθέσεις.

Εφαρμόζοντας αεροπορικούς και πυραυλικούς βομβαρδισμούς από μεγάλη απόσταση προσπαθεί πρώτων να καταστρέψει το διοικητικό κέντρο της Παλαιστίνης , δεύτερον να εξοντώσει τους μαχητές της Παλαιστίνης που παίζουν τον ρόλο των ενόπλων δυνάμεων της χώρας καθώς και οποιονδήποτε ηγετική και διοικητική φυσιογνωμία της Χαμάς. Έτσι λοιπόν βλέπουμε μία εφαρμογή της

43. <https://gr.euronews.com/2024/03/22/polemos-oukrania-mazika-rwsika-pligmata-energeiakes-upodomes>

άμεσης προσέγγισης και της εκμηδένισης χωρίς αποφασιστική μάχη αλλά με ισχυρά πλήγματα στο κέντρο βάρους με σκοπό την εξόντωση του Παλαιστινιακού κράτους. Εκ του αποτελέσματος η στρατηγική αυτή είναι επιτυχημένη για το Ισραήλ.

Άρα λοιπόν έχοντας αυτά τα δύο σύγχρονα παραδείγματα λίγο διαφοροποιημένα λόγω εποχής μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ακόμα και σήμερα η στρατηγική αυτή σκέψη επιφέρει αποτελέσματα. Στην πρώτη βέβαια περίπτωση μπορούμε να θεωρήσουμε ότι στρατηγική δεν ήταν λανθασμένη αλλά ίσως έπαιξε σημαντικό ρόλο σε τακτικό και επιχειρησιακό επίπεδο ο παράγοντας χρόνος ο οποίος θα αναλυθεί στην συνέχεια.

Επισημάνθηκε ότι ο Κλάουζεβιτς με την ανάλυση του αναφερόταν μόνο σε κομμάτια στρατιωτικής, επιχειρησιακής και τακτικής. Δεν εντρύφουσε σε κομμάτι υψηλής στρατηγικής. Πρέπει λοιπόν να επισημανθεί ότι πλέον τα κράτη δεν προτιμούν τους πολέμους πλην ελάχιστων εξαιρέσεων και αρέσκονται πλέον να εφαρμόζουν υψηλή στρατηγική και πολλές φορές όχι αυτή της άμεσης προσέγγισης αλλά της έμμεσης. Οι στρατηγικές αυτές αφορούν οικονομικές και διπλωματικές στρατηγικές με όρους γεωοικονομίας ή ακόμα και νέου τύπου στρατηγικές όπως αυτή της λεγόμενης *soft power* που με μεγάλη επιτυχία εφαρμόζει η Κίνα τα τελευταία 20 χρόνια.

2.6 Η άμυνα, η επίθεση και ο παράγοντας χρόνος.

Ο Κλάουζεβιτς μας περιέγραψε τα χαρακτηριστικά της άμυνας και της επίθεσης θεωρώντας την πρώτη ως καλύτερη μορφή στρατηγικής . Παράλληλα μας έδωσε και έναν συσχετισμό αυτών των δύο με την παράγοντα του χρόνου και πως επενεργεί άμεσα στην έκβαση ενός πολέμου.

Αρχικά πρέπει να επισημανθεί ότι στρατηγική της άμυνας και της επίθεσης πλέον με την εξέλιξη της τεχνολογίας έχει αλλάξει πλήρως. Όπως αναφέρθηκε η πληροφορία έχει αλλάξει πλήρως τη φύση του πολέμου και για τους δύο. Ο αμυνόμενος πλέον μπορεί να γνωρίζει για την επικείμενη επίθεση με μεγαλύτερη ακρίβεια και αξιοπιστία απ'ότι στο παρελθόν. Έτσι λοιπόν είναι σε θέση να προβεί σε προληπτική άμυνα ή ακόμα και σε επίθεση. Κάτι τέτοιο θα συνέβαινε και στο πόλεμο του Γιομ Κιπούρ το 1973 όπου οι Ισραηλινοί έχοντας αξιόπιστες πληροφορίες για την επίθεση των Αιγυπτίων και των Συρίων θα αμύνονταν εγκαίρως μέσω της πολεμικής αεροπορίας⁴⁴. Στην πραγματικότητα αυτό συνέβει εν έτη 2024 στο πόλεμο μεταξύ Ισραήλ και ισλαμικών χωρών . Το Ιράν εξαπέλυσε στο σύνολο περίπου 300 βαλλιστικούς πυραύλους και drone εναντίων του Ισραήλ το οποίο λαμβάνοντας εγκαίρως την πληροφορία, αμύνθηκε μέσω του αντιπυραυλικού συστήματος iron dome και της πολεμικής αεροπορίας καταρρίπτοντας το 99% της επίθεσης⁴⁵. Ακολούθησε και δεύτερη πυραυλική επίθεση από το Ιράν με περίπου τα ίδια αποτελέσματα.

44.I.Handel, M. (1989). *War ,strategy and intelligence*. Great Britain: Routledge σελ 239

45.<https://gr.euronews.com/2024/04/19/israil-epithesi-iran>

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναλύθηκε ότι η μη ορθή εφαρμογή της άμεσης προσέγγισης από την Ρωσία στο πόλεμο με την Ουκρανία δεν επέφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Κατά τον Κλάουζεβιτς όμως η έκβαση αυτή μπορεί να ήταν και αποτέλεσμα της μη ορθής εφαρμογής του χρόνου. Η Ρωσική ηγεσία πιθανών να θεώρησε ότι θα ξεκινήσει έναν πόλεμο πολύ σύντομο σε διάρκεια και με πιθανή στοχοθεσία να φθάσει και να κατακτήσει το Κίεβο μέσα σε λίγες μέρες. Στην πραγματικότητα αυτό δεν συνέβει. Ο Ρωσικός στρατός κατάφερε να πλήξει αρκετές ουκρανικές πόλεις οι οποίες ήταν και φιλορωσικές αλλά επι της ουσίας δεν κατάφερε να τελειώσει τον πόλεμο γρήγορα⁴⁶. Η ουκρανική ηγεσία κατάφερε να κερδίσει πολύτιμο χρόνο και να μπορέσει μέσω διπλωματικών οδών με την ΕΕ και το ΝΑΤΟ να εφοδιαστεί με περαιτέρω πολεμικό υλικό για να μπορέσει να αντισταθεί. Άρα λοιπόν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η Ρωσική επίθεση έφθασε στο κορυφαίο σημείο επίθεσης χωρίς να καταφέρει να επιτύχει τους αντικειμενικούς σκοπούς της. Κατά το Κλάουζεβιτς στην συνέχεια επέρχεται μία ισορροπία μεταξύ των δύο που μπορεί μάλιστα να αντιστρέψει και τους ρόλους.

Ένα ακόμα σύγχρονο παράδειγμα που επιβεβαιώνει την θεωρία του Κλάουζεβιτς είναι ο πόλεμος των ΗΠΑ ενάντια του Ιράκ. Οι Αμερικανοί παρέμειναν περίπου 20 χρόνια στο Αφγανιστάν αλλάζοντας αρκετούς αντικειμενικούς σκοπούς στην αποστολή τους χωρίς να επιτύχουν κάτι ουσιώδες. Αν και πολύ πιο ισχυροί δεν κατάφεραν να τελειώσουν τον πόλεμο έγκαιρα κάτι που δεν έφερε ισορροπία δυνάμεων ανάμεσα στις δύο πλευρές αλλά επι της ουσίας οι Αμερικανοί απαρίθμησαν μεγάλο αριθμό θανάτων και απώλεια τρισεκατομμυρίων δολαρίων χωρίς κανένα αποτέλεσμα .

46. www.tanea.gr/2022/03/19/world/polemos-stin-oukrania-ta-stratitika-lathi-tis-rosias-kai-oi-synepeies-tous

Άρα λοιπόν βλέπουμε ότι ακόμα και σήμερα είτε κάποιος διαθέτει υψηλή τεχνολογία και υπερισχύει στην ισορροπία δυνάμεων όπως το Ισραήλ είτε όχι όπως η Ουκρανία και το Αφγανιστάν στα αντίστοιχα παραδείγματα η επιλογή της άμυνας και η διατήρηση των εδαφών αποτελούν μία εξαιρετική στρατηγική επιλογή σε συνδυασμό πάντα με την αξιοποίηση του παράγοντα χρόνου . Αυτά βέβαια μπορούμε να πούμε ότι ισχύουν σε έναν συμβατικό πόλεμο. Σε έναν πυρηνικό ίσως οι ισορροπίες να είναι διαφορετικές . Και στις τρεις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν οι χώρες διέθεταν πυρηνικά που δεν χρησιμοποιήθηκαν. Ιστορικά υπάρχει μόνο το παράδειγμα της Χιροσίμα και Ναγκασάκι το οποίο σαφώς είχε διαφορετικά αποτελέσματα αλλά δεν έχει συμβεί κάτι παρόμοιο ώστε να μπορούμε να έχουμε σαφή παραδείγματα.

Παρόλα αυτά ιστορικά υπάρχουν παραδείγματα που χώρες μετέβαλαν τα στρατηγικά τους δόγματα ανά καιρούς από αμυντικά σε επιθετικά και το αντίθετο. Αυτό οφείλεται στη εξέλιξη της τεχνολογίας καθώς και στην εκάστοτε πολιτική ηγεσία. Οι υπεύθυνοι απόκτησης όπλων και καθιέρωσης δογμάτων φαίνονται πολλές φορές μπερδεμένοι μπροστά στην ραγδαία εξέλιξη, κάτι που τους ωθεί κυρίως στον αμυντικό προσανατολισμό⁴⁷. Τις περισσότερες φορές ακόμα και η αλλαγή δόγματος δεν είναι εύκολη. Η αδυναμία δοκιμής των νέων όπλων υπό ρεαλιστικές συνθήκες μάχης σε καιρό ειρήνης περιορίζουν τους στρατούς να σχεδιάζουν νέα δόγματα προς χάρην των νέων όπλων⁴⁸. Η διαφοροποίηση ενός δόγματος μπορεί να επέλθει από δεκαετία σε δεκαετία, συμφώνως του στρατηγικού αντιπάλου ακόμα και κατά την διάρκεια ενός πολέμου στις διαφορετικές φάσεις του.

47,48.I.Handel, M. (1989). *War ,strategy and intelligence*. Great Britain : Routledge σελ 24

2.7 Η τριβή

Ο Κλάουζεβιτς ήταν από τους μοναδικούς στρατιωτικούς αναλυτές που ανέλυσε την έννοια τριβής περιγράφοντας τους αστάθμητους παράγοντες ενός πολέμου. Επι της ουσίας μας εξηγεί ότι η στρατηγική σκέψη που αποτυπώνεται στο χαρτί δεν είναι τόσο ιδανική στην πραγματικότητα. Οι λεγόμενες ασκήσεις επι χάρτου που γίνονται ακόμα και σήμερα στις ένοπλες δυνάμεις ίσως είναι η τρανή απόδειξη ότι η μεταφορά των ιδεών στο τόπο των επιχειρήσεων απέχουν κατά πολύ. Το τέλος του Β παγκοσμίου πολέμου με την αποτυχία του Χίτλερ να εισβάλει στην παγωμένη Σιβηρία ίσως είναι εάν από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα τριβής του 20^{ου} αιώνα.

Στον 21^ο αιώνα ο πόλεμος στην Ουκρανία σίγουρα αποτελεί περίπτωση τριβής. Οι Ρωσική πλευρά πίστεψε στην αρχή ότι η πορεία προς το Κίεβο για την αντικατάσταση της ουκρανικής πολιτικής ηγεσίας θα πραγματοποιηθεί σε λιγότερο από μια εβδομάδα. Οι Ρώσοι ίσως υπέθεσαν ότι η συντριπτική δύναμη πυρός και οι μαζικοί σχηματισμοί θα κυλούσαν στην ουκρανική πρωτεύουσα ουσιαστικά χωρίς αντίπαλο. Η Ουκρανία, ωστόσο, εξέπληξε την Ρωσία με την λυσσαλέα αντίσταση. Οι Ουκρανοί μπόρεσαν να οργανώσουν μια σημαντική αντεπίθεση αργότερα μέσα στη χρονιά αναγκάζοντας μια Ρωσική αποχώρηση από την κατεχόμενη Χερσώνα.⁴⁹

Στον 21^ο αιώνα με την εξέλιξη της τεχνολογίας η τριβή έχει πολλαπλασιαστεί. Ο ανθρώπινος παράγοντας έχει παραμείνει

49.Reynolds, D. J. (2023, Sep). *Stormbreak: Fighting Through Russian Defences in Ukraine's 2023 Offensive*. Retrieved from <https://rusi.org/explore-our-research/publications/special-resources/stormbreak-fighting-through-russian-defences-ukraines-2023-offensive>

περίπου ίδιος. Τα διοικητικά και στρατιωτικά λάθη λόγω κόπωσης, αβειαιότητας ή πίεσης μπορεί να παραμένουν ίδια. Ο άνθρωπος πάντα θα είναι η κύρια πηγή λάθους και τριβής. Παρόλα αυτά έχοντας περάσει από μία εποχή που το πολεμικό υλικό λειτουργούσε με αναλογικό τρόπο σε μια εποχή που λειτουργεί με ψηφιακό η τριβή πλέον έχει πολύ περισσότερες πηγές προέλευσης . Τα υψίστης τεχνολογίας οπτικά συστήματα του 21^{ου} αιώνα δίνουν πολύ περισσότερες δυνατότητες στον χειριστή τους αλλά η πιθανότητα βλάβης ή λάθος χειρισμού μεγαλώνει ταυτόχρονα.

Επιπλέον τα είδη των πολέμων κατά την διάρκεια μία μάχης έχουν αυξηθεί. Τι πιθανά πλήγματα πλέον κατατάσσονται σε επιφανείας, αέρος, θαλάσσης, υποβρυχιακά και ασύμμετρα. Νέες τεχνολογίες όπως βαλλιστικοί πύραυλοι, drone και δορυφορικές επικοινωνίες έχουν κάνει την φύση του πολέμου ακόμα πιο περίπλοκη αυξάνοντας έτσι τα επίπεδα τριβής και λάθους. Στους παράγοντες τριβής μπορούν να ενταχθούν ακόμα και οι πληροφοριακές επιχειρήσεις μέσω της προπαγάνδας καθώς και ο κυβερνοχώρος. Όπως αναφέρθηκε η δύναμη της πληροφορίας αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα στον πόλεμο. Μία λάθος πληροφορία για παράδειγμα χωρίς να υπάρχει άμεση παρέμβαση του εχθρού μπορεί να οδηγήσει έναν στρατιωτικό διοικητή σε έναν λάθος στρατηγικό σχεδιασμό . Ακόμα και αυτό μπορεί να θεωρηθεί τριβή σε έναν πόλεμο.

Ακόμα και οι διεθνείς παράγοντες, η διπλωματία και τα γεωπολιτικά συμφέροντα μπορούν να παίξουν μία σημαντική πηγή τριβής. Πλέον ζούμε σε μία εποχή που οι πόλεμοι ελέγχονται και κατευθύνονται από εξωγενείς παράγοντες και προς όφελος της διεθνούς ειρήνης καθώς και προς όφελος διεθνών συμφερόντων.

Άρα λοιπόν παρατηρούμε ότι η έννοια της τριβής όχι μόνο δεν έχει εξαλειφθεί σε σχέση με τον παρελθόν αλλά αυξάνεται με ραγδαίους ρυθμούς όσο η τεχνολογία εξελίσσεται. Όπως επισήμανε ο Κλάουζεβιτς ο μόνος τρόπος εξάλειψης είναι η εφαρμογή ασκήσεων και η αποστολή παρατηρητών στην μάχη .

Αυτό όχι μόνο έχει εφαρμοστεί αλλά έχει εξελιχθεί κι όλας .Τα περισσότερα κράτη ανά τον κόσμο μετά τον Β παγκόσμιο πόλεμο έχουν αυξήσει κατά μεγάλο ποσοστό την εφαρμογή ασκήσεων και προσομοιώσεων πολεμικών συγκρούσεων σε όλα τα επίπεδα. Όχι μόνο σε κανονικό τόπο και χρόνο αλλά και μέσω προσομοιωτών πολέμου με την βοήθεια της τεχνολογίας , οι οποίοι δημιουργούν σενάρια μάχης συμπεριλαμβανομένων περιπτώσεων τριβής.

Ταυτόχρονα τα κράτη ανά τον κόσμο συμμετέχουν σε στρατιωτικούς οργανισμούς και σε συμμαχίες με τους οποίους ανά τακτά χρονικά διαστήματα συνεκπαιδεύονται σε όλα τα σώματα . Το μεγαλύτερο παράδειγμα είναι το ΝΑΤΟ στο οποίο οι χώρες συμμετέχουν σε ασκήσεις του ανά τον κόσμο .Οι ασκήσεις του ΝΑΤΟ για παράδειγμα επιτρέπουν σε στρατιωτικές και μη στρατιωτικές οργανώσεις που αναπτύσσονται στο έδαφος να συνεργαστούν για να εντοπίσουν τις βέλτιστες πρακτικές και τα «διδάγματα» (τι πρέπει να βελτιωθούν). Οι ασκήσεις συμβάλλουν στη βελτίωση της διαλειτουργικότητας και της αμυντικής μεταρρύθμισης. Το ΝΑΤΟ ενίσχυσε πρόσφατα το πρόγραμμα ασκήσεων του υπό το φως του μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος ασφαλείας. Οι ασκήσεις σχεδιάζονται εκ των προτέρων και ποικίλλουν ως προς το εύρος, τη διάρκεια και τη μορφή, από ζωντανές ασκήσεις στο πεδίο έως ασκήσεις με τη βοήθεια υπολογιστή που λαμβάνουν χώρα σε μια τάξη. Για την προώθηση και υποστήριξη της διαλειτουργικότητας, οι ασκήσεις του είναι όσο το δυνατόν πιο ανοιχτές σε χώρες εταίρους.⁵⁰ Αυτό βοηθάει τους στρατούς όχι μόνο να εκπαιδεύονται

50. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49285.htm

στα δικά τους συστήματα και να εξαλείφουν τις περιπτώσεις τριβής αλλά και να παρατηρούν τον τρόπο διεξαγωγής των υπολοίπων. Σε αυτές τις συνεκπαίδευσης δεν συμμετέχουν μόνο χώρες με καλές κρατικές σχέσεις αλλά και χώρες που έχουν πολεμήσει μεταξύ τους ή ακόμα και σήμερα έχουν κακές σχέσεις όπως η Ελλάδα και η Τουρκία, κάτι που σημαίνει το πόσο σημαντική είναι για τους στρατούς η συνεχής εκπαίδευση. Ταυτόχρονα η τεχνολογία έχει βοηθήσει πλέον τους στρατούς να έχουν πλήρη πληροφόρηση πολεμικών συγκρούσεων που δεν συμμετέχουν έτσι ώστε να μπορούν να προβαίνουν σε ανάλυση και παρατήρηση περιπτώσεων που η τριβή έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην έκβαση του αποτελέσματος.

2.8 Η υψηλή στρατηγική του 21^{ου} αιώνα.

Ο Κλάουζεβιτς θεωρούσε ότι η υψηλή στρατηγική ενός πολέμου αφορά εξ ολοκλήρου την πολιτική ηγεσία της χώρας. Στα πλαίσια της υψηλής στρατηγικής υπάγονται εκτός από τα στρατιωτικά μέσα ,τα οικονομικά και τα διπλωματικά καθώς και η επιμελητεία ενός πολέμου. Όπως αναφέρθηκε τα περισσότερα κράτη ανά το κόσμο και ιδιαίτερα αυτά που ενέχουν κινδύνους από δυνητικούς εχθρούς έχουν επενδύσει αρκετά στον τομέα των στρατιωτικών μέσων με την παροχή εξοπλιστικών υψηλής τεχνολογίας και μεγάλου κόστους. Παράλληλα έχουν επενδύσει και έχουν δώσει πολύ μεγάλη σημασία στον τομέα της επιμελητείας ο οποίος έχει διαφοροποιηθεί αρκετά. Πλέον με την εξέλιξη της τεχνολογίας και των οπλικών συστημάτων καθώς και με την σύνθεση των ενόπλων δυνάμεων απαιτούνται παραπάνω παροχές.

Χώρες για παράδειγμα όπως οι ΗΠΑ που διατηρούν εκατοντάδες βάσεις ανά τον κόσμο απαιτούν, την οικοδόμηση τους, την συντήρηση και τον ανεφοδιασμό .Επίσης απαιτείται ο ανεφοδιασμός καυσίμων σε απομακρυσμένες εκστρατείες για αεροσκάφοι, πλοία και οχήματά καθώς και οι αερομεταφορές προσωπικού των ενόπλων δυνάμεων. Επιπλέον μπορεί να απαιτείται επιμελειακή υποστήριξη με ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ή με παροχή συστημάτων ψηφιακής επικοινωνίας, πληροφορίας και παρακολούθησης που σίγουρα δεν υπήρχαν πριν δύο αιώνες.

Τρανό παράδειγμα επιμελητείας όπως αναφέρθηκε είναι οι ΗΠΑ που στους περισσότερους πολέμους το έπραξε με τον καλύτερο τρόπο. Στον πόλεμο στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ υπήρξε ανάγκη δημιουργίας νέων βάσεων στην περιοχή καθώς και ο πλήρης ανεφοδιασμός τους με πυρομαχικά, οπλικά συστήματα ,τροφή ,νερό ,ιατρική περίθαλψη και ενέργεια .Επίσης χρειάστηκε η μεταφορά χιλιάδων στρατιωτών στις εγκαταστάσεις αυτές. Για παράδειγμα το Υπουργείο Άμυνας των Ηνωμένων Πολιτειών διαθέτε μεγάλο αριθμό προσωρινών στρατιωτικών βάσεων στο Ιράκ, οι περισσότερες από τις οποίες είναι ένας τύπος μπροστινής επιχειρησιακής βάσης (FOB). Ανάλογα με το μέγεθος ή τη χρησιμότητά τους, οι εγκαταστάσεις ονομάζονταν: Camp, Forward Operating Base (FOB), Contingency Operating Base (COB), Contingency Operating Site (COS), Combat Outpost (COP), Patrol Base (PB), Outpost, Logistic Βάση (Log Base), Fire Base (FB), Convoy Support Center (CSC), Logistic Support Area (LSA) και Joint Security Station (JSS). Στο αποκορύφωμα της κατοχής, οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν 180.000 άνδρες και γυναίκες με στολή σταθμευμένους σε 505 βάσεις σε όλο το Ιράκ. Άλλοι 135.000 ιδιωτικοί στρατιωτικοί εργολάβοι εργάζονταν επίσης στο Ιράκ⁵¹.

51.<https://military>

[history.fandom.com/wiki/List_of_United_States_military_installations_in_Iraq](https://military-history.fandom.com/wiki/List_of_United_States_military_installations_in_Iraq)

Σήμερα οι Η.Π.Α απ αριθμούν δεκάδες βάσεις στρατού Ξηράς ,αεροπορίας και ναυτικού στην Ευρώπη και την Ασία

Στον πόλεμο στην Ουκρανία αν και η χώρα δεν ήταν πλήρως έτοιμη για αυτόν το πόλεμο υπήρξε άμεση παροχή επιμελητείας από την Δύση μέσω οδικών δικτύων και αερομεταφορών για την σωστή διαχείριση του πολέμου. Απο την έναρξη του πολέμου η ΕΕ παρείχε στην Ουκρανία Οικονομική βοήθεια 27,3 δισεκατομμυρίων δολαρίων το 2022 και το 2023, 13,7 δισεκατομμύρια δολάρια χρηματοδότησης γεφυρών , Οικονομική βοήθεια 13,2 δισεκατομμυρίων δολαρίων απευθείας από τα κράτη μέλη της ΕΕ σε επιχορηγήσεις, δάνεια και εγγυήσεις, 4,1 δισεκατομμύρια δολάρια σε ανθρωπιστική βοήθεια, βοήθεια έκτακτης ανάγκης, δημοσιονομική στήριξη και αντιμετώπιση κρίσεων και 122 εκατομμύρια δολάρια για την ανοικοδόμηση ουκρανικών σχολείων. Επίσης πάνω από 152.000 τόνοι βοήθειας σε είδος, συμπεριλαμβανομένων ιατρικών προμηθειών, κινητών νοσοκομείων, καταφυγίων, σχολικών λεωφορείων, ασθενοφόρων και σχεδόν 8.500 ηλεκτροπαραγωγών, εκτιμώμενης αξίας άνω του 1 δισεκατομμυρίου δολαρίων, έχουν παρασχεθεί μέσω του Μηχανισμού Πολιτικής Προστασίας της ΕΕ από 35 συμμετέχουσες χώρες, που συντονίζονται από την Ε.Ε⁵².

Αντίθετα από την Ρωσική πλευρά παρατηρήθηκαν προβλήματα επιμελητείας κατά την προέλαση του στρατού βαθιά στο ουκρανικό έδαφος. Η Ρωσία είχε ως σκοπό την γρήγορη κατάληψη των ουκρανικών εδαφών. Έτσι λοιπόν η δομή της υλικοτεχνικής δύναμης ήταν πιθανότατα ανεπαρκής από την αρχή.

52. https://www.eeas.europa.eu/delegations/united-states-america/eu-assistance-ukraine-us-dollars_en?s=253

Υπήρξε πρόβλημα στον ανεφοδιασμό ,στις μεταφορές του προσωπικού και των εφοδίων λόγω των κατεστραμμένων δρόμων. Οι Ουκρανοί με χρήση φορητών όπλων και drones μεγιστοποίησαν τη ζημιά στις Ρωσικές επιμελειακές γραμμές. Επίσης παρουσιάστηκαν προβλήματα με την απόδοση των όπλων, προβλήματα επικοινωνιών καθώς και θέματα ηθικού. Επιπλέον επακολούθησαν κυρώσεις από τις χώρες της δύσης κάτι που κόστισε στην οικονομία της Ρωσίας κυρίως μέσω του τομέα της ενέργειας.⁵³ Έτσι λοιπόν βλέπουμε πόσο σημαντικός είναι ο παράγοντας της επιμελητείας σε έναν πόλεμο και πως πρέπει να έχει ρυθμιστεί κατάλληλα από το κράτος πριν από την έναρξη αυτού.

Ταυτόχρονα στα πλαίσια της υψηλής στρατηγικής του κράτους ο τομέας της διπλωματίας έχει εξιγχνονιστει πλήρως όχι λόγω της τεχνολογίας αλλά με γνώμονα την μείωση των πολέμων και την διατήρηση της ειρήνης. Τα περισσότερα κράτη ανά τον κόσμο μέσω της δημιουργίας προξενείων σε έτερες χώρες προσπαθούν να προάγουν την συζήτηση και την διαπραγμάτευση ως αντισταθμιστικό στο πόλεμο. Παράλληλα οργανισμοί όπως ο ΟΗΕ με την συνδρομή του Συμβουλίου Ασφαλείας προσπαθούν στο αρχικό στάδιο μίας δυνητικής σύγκρουσης να προάγουν τις διαπραγματεύσεις με σκοπό την αποτροπή ενός γενικευμένου πολέμου.

Τα πλαίσια της οικονομικής συνεργασίας των κρατών μετά το τέλος του β παγκοσμίου πολέμου καθώς και η ανάγκη οικονομικής ανάπτυξης δεν επιτρέπουν πλέον στα κράτη να εμπλακούν σε

53.BRADLEY MARTIN, D. S. (2023, jul 11). *Russian Logistics and Sustainment Failures in the Ukraine Conflict*. Retrieved from <https://www.rand.org/>.

διαμάχες. Εάν θέλουν να το πράξουν χρησιμοποιούν γεωοικονομικούς μοχλούς πίεσης κάτι που συνέβαινε από την αρχαιότητα. Στις μέρες μας όμως η οικονομική αλληλεξάρτηση των κρατών μέσω της σύγχρονης οικονομίας και του διεθνούς εμπορίου είναι πολύ πιο επιζήμια. Η Ρωσική οικονομία μετά τον πόλεμο στην Ουκρανία δέχτηκε μεγάλο πλήγμα καθώς η οικονομία της αποτελείτε κατά κύριο λόγο από την εξαγωγή ενέργειας φυσικού αερίου και πετρελαίου. Το εμπάργκο που ακολούθησε από την δύση έφερε ένα ισχυρό πλήγμα όχι μόνο στην Ρωσική οικονομία αλλά και στην ενεργειακή επάρκεια της Ευρώπης.

Έτσι λοιπόν στο κομμάτι της επιμελητείας παρατηρούμε ότι όντως είναι πολύ σημαντικό να έχει εξασφαλισθεί από την πολιτική ηγεσία πριν την έναρξη ενός πολέμου καθώς οι σημερινές απαιτήσεις έχουν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό. Οι πόλεμοι πλέον μπορεί να λαμβάνουν χώρα χιλιάδες μίλια μακριά από την πηγή τους κάτι που απαιτεί πιθανές μετεγκαταστάσεις στρατευμάτων και συνεχόμενη υποστήριξη. Στα γενικά πλαίσια της υψηλής στρατηγικής πλέον τα οικονομικά και διπλωματικά μέσα προτιμώνται από τα στρατιωτικά κάτι που δεν συνέβαινε στην εποχή του Κλάουζεβιτς.

2.9 Η στρατηγική και η τακτική

Σε στρατηγικό και τακτικό κομμάτι ο Κλάουζεβιτς αναφερόταν κυρίως στις έννοιες τις αριθμητικής υπεροχής, του αιφνιδιασμού, των εφεδρειών και της αλληλεπίδρασης της οριζόντιας και κάθετης στρατηγικής του αντιπάλου. Για την σύγκριση ποσοτικής και ποιοτικής υπεροχής έχει γίνει ήδη αναφορά.

Στον τομέα της παραπλάνησης, του αιφνιδιασμού και των εφεδρειών ο Κλάουζεβιτς ήταν επιφυλακτικός διότι ήταν οπαδός της άμεσης προσέγγισης και της αποφασιστικής μάχης. Η παραπλάνηση έχει δύο διαστάσεις, την απόκρυψη του αληθούς και την προβολή του ψευδούς⁵⁴. Στον 21^ο αιώνα όπως αναφέρθηκε η δύναμη της πληροφορίας έχει αλλάξει τα δεδομένα. Πλέον έχουν αναπτυχθεί υπερσύγχρονα δίκτυα κατασκοπείας ανά τον κόσμο κάτι που κάνει την γνώση για τις κινήσεις του εχθρού πολύ μεγαλύτερη αλλά ταυτόχρονα και πιο περίπλοκη καθώς η πληροφορία μπορεί να εναλλάσσεται με τεράστιους ρυθμούς. Στο παρελθόν η παραπλάνηση ήταν συνήθως μικρής εμβέλειας, με μικρή προετοιμασία και δεν εξαρτιόταν από την ανατροφοδότηση καθώς υπήρχε αρκετή ανεξάρτητη δράση. Στο παρόν η παραπλάνηση δημιουργείται από εξειδικευμένους οργανισμούς, απαιτεί εκτεταμένες προετοιμασίες, εκτεταμένο συντονισμό, υλική υποστήριξη, μεγάλο χρόνο παράδοσης και συνεχή ανατροφοδότηση και παρακολούθηση του εχθρού⁵⁵.

Στο παρελθόν μπορούμε να αντλήσουμε πολλά παραδείγματα οπου αιφνιδιασμός και η παραπλάνηση έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην έκβαση ενός πολέμου. Το πιο γνωστό της σύγχρονης ιστορίας ίσως αποτελεί την επίθεση των Ιαπώνων στο Περλ Χάρμπορ κατά των Αμερικανών η οποία τους προσέφερε μία μεγάλη στρατηγική νίκη καταστρέφοντας τους ένα σημαντικό μέρος του στόλου. Αυτό όμως αποτελεί μία μικρή νίκη των Ιαπώνων καθώς η Αμερικανική ισχύς στην συνέχεια αποδείχθηκε σημαντική και καθοριστική για την τελική έκβαση με την βομβαρδισμό της Χιροσίμα και Ναγκασάκι. Στις μέρες μας ένα παράδειγμα αιφνιδιασμού κα παραπλάνησης είναι η επίθεση της Χαμάς στις 7 Οκτωβρίου 2024 η οποία έφερε αρκετούς

54. Α.Πλατιάς-Κ.Κολιόπουλος. (2021). *Η τέχνη της στρατηγικής-50 Κανόνες για τον πόλεμο, την πολιτική, τις επιχειρήσεις και την καθημερινή ζωή*. Αθήνα: Δίαυλος σελ 319

55. I. Handel, M. (1989). *War, strategy and intelligence*. Great Britain : Routledge σελ 393

νεκρούς στο Ισραήλ αλλά αποτέλεσε μία επι της ουσίας μικρή τακτική νίκη των Παλαιστίνιων. Η ισχύς των Ισραηλινών υπερίσχυσε στην πορεία του πολέμου και είχε καταστροφικά αποτελέσματα για την Παλαιστίνη. Στα πλαίσια του ίδιου πολέμου η πυραυλική επίθεση του Ιράν δύο φορές κατά του Ισραήλ μπορεί σε πρώτο χρόνο να αποτέλεσε αιφνιδιασμό αλλά η ταχύτατη πληροφόρηση του 21^{ου} αιώνα έφερε μία επιτυχή αντιμετώπιση από την αεράμυνα του Ισραήλ. Για την έγκαιρη πληροφόρηση της επίθεσης προφανώς σημαντικό ρόλο έπαιξε η Μοσάντ. Η Μοσάντ, (Εβραϊκά: «Κεντρικό Ινστιτούτο Πληροφοριών και Ειδικών Επιχειρήσεων») είναι μία από τις τρεις μεγάλες οργανώσεις πληροφοριών του Ισραήλ, μαζί με την Αμάν (στρατιωτική νοημοσύνη) και τη Σιν Μπετ (εσωτερική ασφάλεια). Η Μοσάντ ασχολείται με τη συλλογή ξένων πληροφοριών, την ανάλυση πληροφοριών και τις μυστικές επιχειρήσεις. Η Μοσάντ διατηρεί πολυάριθμους ισραηλινούς μυστικούς πράκτορες σε αραβικά και άλλα έθνη⁵⁶. Προφανώς οι πληροφορίες την Μοσαντ καθώς και η άμεση πληροφόρηση των μέσων μαζικής ενημέρωσης έφεραν τις πρώτες πληροφορίες της επίθεσης.

Άρα λοιπόν βλέπουμε ότι σε τακτικό επίπεδο η παραπλάνηση και ο αιφνιδιασμός μπορούν να επιφέρουν τακτικές νίκες αλλά σε στρατηγικό επίπεδο δεν αποτελούν την καλύτερη λύση. Αποτελεί κυρίως στρατηγική χωρών που ζουν σε ιδιαίτερα ασταθές περιβάλλον οι οποίες δεν μπορούν να εφαρμόσουν επιτυχημένα αποτρεπτική στρατηγική⁵⁷.

Όσον αφορά τις εφεδρείες το παράδειγμα του Β παγκοσμίου

56. www.britannica.com/mosad

57. Α. Πλατιάς-Κ. Κολιόπουλος. (2021). *Η τέχνη της στρατηγικής-50 Κανόνες για τον πόλεμο, την πολιτική, τις επιχειρήσεις και την καθημερινή ζωή*. Αθήνα: Δίαυλος, σελ 323

πολέμου και του Χίτλερ εκ του αποτελέσματος αποδεικνύει ότι οι εφεδρείες και η απόρριψη της αρχής της συγκέντρωσης μπορεί να οδηγήσουν σε στρατηγικές ήττες. Ο Χίτλερ έβαζε δύο και τρεις αντικειμενικούς στόχους ταυτόχρονα διασπώντας τις δυνάμεις του κάτι που αποτέλεσε βασική αιτία της ήττας του στο τέλος του πολέμου⁵⁸.

2.10 Οι νέες τεχνολογίες

Η ανάπτυξη της τεχνολογίας τα τελευταία 200 χρόνια είναι ραγδαία. Όπως ειπώθηκε και στα τρία σώματα των ενόπλων δυνάμεων επιτευχθεί μία ουσιαστική αλλαγή της ποιότητας του υλικού και του εν γένη τρόπου διεξαγωγής του πολέμου συμφώνως των καινούριων εφευρέσεων και τις συνεχόμενης αλλαγής των εξοπλιστικών προγραμμάτων. Ο πόλεμος από την εποχή του Κλάουζεβιτς που υφίσταντο μόνο στην ξηρά και στην θάλασσα , με την πάροδο των χρόνων μεταφέρθηκε στον πόλεμο στον αέρα , στον πόλεμο κάτω από την θάλασσα κα πλέον στον πόλεμο στον κυβερνοχώρο. Με τα χρόνια η τεχνολογία βελτίωσε τις αποστάσεις διεξαγωγής ενός πολέμου καθώς και την ακρίβεια εκατοστού επίτευξης του στόχου. Ερχόμενοι στο σήμερα η τεχνολογία μας προσφέρει αρκετές νέες εφευρέσεις που κάνουν την στρατηγική σε όλα της τα επίπεδα πολύ πιο περίπλοκη. Όλα τα κράτη και κυρίως οι μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις πάντα επιζητούν και πρέπει να είναι ένα βήμα μπροστά απο τους αντιπάλους τους.

58 Α.Πλατιάς-Κ.Κολιόπουλος. (2021).*Η τέχνη της στρατηγικής-50 Κανόνες για τον πόλεμο ,την πολιτική ,τις επιχειρήσεις και την καθημερινή ζωή.* Αθήνα: Δίαυλος σελ 216

Οι ΗΠΑ ως μία από τις μεγαλύτερες στρατιωτικές δυνάμεις παγκοσμίως έχει ήδη βάλει στα σχέδια τις ένα σύνολο τεχνολογιών στις οποίες θέλει να δώσει βαρύτητα στο μέλλον. Στα σχέδια αυτά υπάρχει μία λίστα τεχνολογιών που περιλαμβάνουν προηγμένους υπολογιστές, προηγμένα υλικά μηχανικής, προηγμένες τεχνολογίες κινητήρων αεροστροβίλου, προηγμένη κατασκευή και δικτυωμένη διαχείριση ανίχνευσης και υπογραφών, τεχνητή νοημοσύνη, αυτόνομα συστήματα και ρομποτική, βιοτεχνολογίες, τεχνολογίες επικοινωνίας και δικτύωσης, διεπαφές ανθρώπου-μηχανής, δικτυωμένοι αισθητήρες και ανίχνευση, κβαντικές τεχνολογίες πληροφοριών, ημιαγωγοί και μικροηλεκτρονική, διαστημικές τεχνολογίες και συστήματα⁵⁹.

Οι πέντε νέες τεχνολογικές στη λίστα είναι η υπερηχητική ενέργεια, η κατευθυνόμενη ενέργεια, η παραγωγή και αποθήκευση ανανεώσιμης ενέργειας, η πυρηνική ενέργεια και οι χρηματοοικονομικές τεχνολογίες. Η πρώτη νέα τεχνολογία που είναι τα υπερηχητικά όπλα, ένα πεδίο που έχει σημειώσει σημαντική ανάπτυξη και επενδύσεις τα περασμένα χρόνια. Τα υπερηχητικά όπλα μπορούν να επιτύχουν ταχύτητες άνω των 10.000 mph, ενώ εξακολουθούν να κάνουν ελιγμούς σε χαμηλά υψόμετρα. Ο συνδυασμός ταχύτητας και ευελιξίας κάνει τα υπερηχητικά όπλα δύσκολο να εντοπιστούν και δεν υπάρχουν επί του παρόντος συστήματα για την αντιμετώπισή τους. Τα όπλα κατευθυνόμενης ενέργειας, περιλαμβάνουν λέιζερ, μικροκύματα υψηλής ισχύος και δέσμες σωματιδίων. Τα κατευθυνόμενα ενεργειακά όπλα είναι ισχυρά, γρήγορα και ακριβή, ενώ μπορούν επίσης να λειτουργούν σε μεγάλο εύρος. Πολλές πιθανές εφαρμογές περιλαμβάνουν τη χρήση κατευθυνόμενων ενεργειακών συστημάτων που βασίζονται στο διάστημα, επιτρέποντας σε έναν στρατό να καταστρέφει στόχους

59.(n.d *forbes.com*. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/vikrammittal/2022/02/10/us-critical-and-emerging-technology-list-forecasts-future-military-needs/>

οπουδήποτε στον κόσμο. Η παραγωγή και αποθήκευση ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές εστιάζει τόσο στη μείωση της κατανάλωσης καυσίμου όσο και στον εντοπισμό αντικαταστάσεων για καύσιμο. Μια ελκυστική επιλογή είναι η «ακραία διατήρηση» όπου η ενέργεια συλλέγεται από τοπικές πηγές. Αυτό περιλαμβάνει ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, όπως η ηλιακή ενέργεια, καθώς και την παραγωγή βιοκαυσίμων από οργανικό υλικό που προμηθεύεται τοπικά. Η πυρηνική ενέργεια παρέχει μια ευκαιρία μείωσης των γραμμών ανεφοδιασμού παρέχοντας παράλληλα στα στρατεύματα συνεχή, αξιόπιστη ισχύ. Η Πέμπτη τεχνολογία είναι πιθανό να οφείλεται στην προσδοκία ότι οι μελλοντικοί πόλεμοι θα είναι πολλαπλών τομέων, συμπεριλαμβανομένου του χρηματοοικονομικού τομέα⁶⁰.

Η Κίνα , η έτερη τεχνολογική δύναμη επιδιώκει ενεργά την υπεροχή του διαστήματος, ενώ παράλληλα αποκτά και αναπτύσσει αντιδιαστημικές δυνατότητες και τεχνολογίες. Οι τεχνολογίες αυτές συμπεριλαμβάνουν την ικανότητα να ελέγχει τη σφαίρα πληροφοριών με δυνατότητα διαστήματος και να αρνείται στους αντιπάλους τις δικές τους διαστημικές δυνατότητες συλλογής πληροφοριών και επικοινωνίας ως κρίσιμες πτυχές για τη διεξαγωγή σύγχρονου πληροφοριακού πολέμου, Δεύτερον επενδύει ενεργά στην ενίσχυση των διαστημικών του δυνατοτήτων σε διάφορους τομείς όπως η νοημοσύνη, η επιτήρηση και η αναγνώριση (ISR), η δορυφορική επικοινωνία, η πλοήγηση, η μετεωρολογία, οι ανθρώπινες διαστημικές πτήσεις και η ρομποτική εξερεύνηση του διαστήματος. Τρίτον αποκτά και αναπτύσσει ενεργά αντιδιαστημικές δυνατότητες και τεχνολογίες, συμπεριλαμβανομένων πυραύλων κινητικής θανάτωσης, επίγειων λέιζερ, διαστημικών ρομπότ σε

60.(n.d *forbes.com*. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/vikrammittal/2022/02/10/us-critical-and-emerging-technology-list-forecasts-future-military-needs>

τροχιά και επεκτείνοντας τις δυνατότητες επιτήρησης του διαστήματος που στοχεύουν στην παρακολούθηση και πιθανή διακοπή αντικειμένων στο διάστημα, επιτρέποντας έτσι αντιδιαστημικές ενέργειες⁶¹.

Όσον αφορά τις υπόλοιπες μελλοντικές τεχνολογίες, η τεχνητή νοημοσύνη έχει μπει πλέον στην καθημερινότητα των ανθρώπων και κάτι επέκταση στις ένοπλες δυνάμεις. Με την χρήση της θα ενισχύεται η υπολογιστική στρατιωτικής λογική για αποστολές πληροφοριών, επιτήρησης και αναγνώρισης καθώς και θα υπάρχει η δυνατότητα προγνωστικής συντήρησης των στρατιωτικών μέσων.

Οι τεχνολογίες RAS μέσω της ρομποτικής θα δίνουν την δυνατότητα στους στρατιωτικούς μείωσης του φόρτου εργασίας, καλύτερης επίγνωσης του πεδίου της μάχης καθώς και διευκόλυνση κίνησης μέσα σε αυτό, κάτι που θα φέρνει όλο και λιγότερο κίνδυνο για την επίτευξη της αποστολής. Επιπλέον με την δυνατότητα ρομπότ θα εξυπηρετούνται διαδικασίες όπως η απενεργοποίηση ναρκών ή εκρηκτικών μηχανισμών καθώς και η έρευνα και διάσωση⁶².

Οι εφαρμογές του Internet of military things μέσω της τεχνολογίας AI και του δικτύου 5g θα δίνει την δυνατότητα διασύνδεσης πλοίων, αεροσκαφών, τανκς, drones, στρατιωτών και μονάδων σε ένα συνεκτικό δίκτυο για αμυντικούς λόγους. Αυτά θα δίνουν την δυνατότητα γρηγορότερης λήψης και επεξεργασίας δεδομένων στο πεδίο της μάχης⁶³.

61.Shetty, A. P.-R. (n.d.). <https://thedi diplomat.com>. Retrieved from <https://thedi diplomat.com>: <https://thedi diplomat.com/2024/04/chinas-military-civil-fusion-space-program/>

62,63.Aerospacereviews: www.aerospacereviews.com/home/technology/military-technology-trends-2023

Οι τεχνολογίες εικονικής πραγματικότητας VR ενισχύουν τη συμβατική εκπαίδευση των στρατιωτικών και την εξομοίωση αποστολής, βελτιώνοντας την ετοιμότητα. Επίσης εκτός από την εκπαίδευση, η επαυξημένη πραγματικότητα AR δίνει την δυνατότητα στους στρατιώτες μέσω γυαλιών ή ακουστικών να έχουν την δυνατότητα χαρτογράφησης ,στοιχείων κίνησης και άλλων δεδομένων⁶⁴.

Η τρισδιάστατη εκτύπωση (3D printing) επιτρέπει την μείωση του βάρους του αμυντικού εξοπλισμού ο οποίος είναι ζωτικής σημασίας για τη βελτίωση της απόδοσης σε ταχύτητα, χωρητικότητα και κατανάλωση καυσίμου⁶⁵.

Η τρισδιάστατη εκτύπωση επιτρέπει την παραγωγή υλικών και εξαρτημάτων, ενώ χρησιμοποιεί σημαντικά λιγότερο υλικό σε σχέση με την παραδοσιακή κατασκευή. Μειώνει το κόστος παραγωγής και επιτρέπει νέες δυνατότητες σχεδιασμού και δημιουργίας νέων συνδυασμών υλικών για θωρακίσεις, ειδικής σύνθεσης στρατιωτική ένδυση και οπλισμό⁶⁶.

Αυτές είναι μερικές από την ανερχόμενες τεχνολογίες του 21^{ου} αιώνα. Αν υπολογίσουμε το σύνολο της μέχρι τώρα εξέλιξης όπως drones, πύραυλοι, πυρηνικά ,όπλα μαζικής καταστροφής, uav κ.α καθώς και το πολύ σύντομο χρονικό διάστημα στο οποίο όλα

64,65,66 Aerospacereviews: www.aerospacereviews.com/home/technology/military-technology-trends-2023

αυτά εμφανίστηκαν στην πολεμική βιομηχανία μπορούμε να αντιληφθούμε τι μπορεί να υπάρξει μετά απο εκατό χρόνια . Αυτό από την μία κάνει πολύ πιο εύκολη την δουλειά των χειριστών και των στρατιωτών αλλά δυσκολεύει αρκετά όλους αυτούς που είναι αρμόδιοι για την δημιουργία και την υλοποίηση της στρατηγικής σε όλα τα επίπεδα.

Κεφάλαιο 3^ο

3.1 Συμπεράσματα

Ο Καρλ Φον Κλάουζεβιτς μέσα από το πως έζησε εκείνος τον πόλεμο μας έχει προσφέρει μία εξαιρετικά χρήσιμη στρατηγική ανάλυση. Μαζί με τον Θουκυδίδη και τον Σουν Τσου η οποίοι είναι προγενέστεροι του κατά πολλούς αιώνες θεωρείτε ένας από του μεγαλύτερους στρατηγικούς αναλυτές και ίσως ένας από τους πιο σύγχρονους. Η ανάλυση αυτή που καταγράφηκε αποτελεί ένα μόνο κομμάτι από το σύνολο της σκέψης του το οποίο θεωρείτε όμως άξιο αναφοράς. Σε όλη του την ανάλυση ασχολείται σχεδόν με όλες τις αρχές του πολέμου, όπως αντικειμενικός σκοπός, άμυνα, επίθεση, αιφνιδιασμός, οικονομία δυνάμεων, συγκέντρωση και με πολλές άλλες.

Παρόλα αυτά μετά τον Β παγκόσμιο πόλεμο χρονολογικά παρατηρείται μία ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας η οποία μάλιστα τα τελευταία είκοσι χρόνια φαίνεται πως αυξάνεται με εκθετικούς ρυθμούς. Ο πλανήτης πέρασε από την εποχή του αναλογικού κόσμου στο ψηφιακό και πλέον στην εποχή της τεχνητής νοημοσύνης. Αυτό είχε μεγάλο αντίκτυπο και στις ένοπλες δυνάμεις και στον πόλεμο. Άλλαξε η ποιότητα του υλικού, οι εξοπλιστικές παροχές, οι τύποι πολέμου, οι αποστάσεις, η ακρίβεια, η επιμελειτία, το κόστος, η νομιμοποίησή του καθώς και λαϊκή αποδοχή του. Όλες αυτές οι αλλαγές οδήγησαν του αρμόδιους αναπόφευκτα να αλλάξουν τον τρόπο σκέψης και εφαρμογής όλων των επιπέδων της στρατηγικής, της υψηλής, της επιχειρησιακής και της τακτικής.

Εάν παρέμεναν προσκολλημένοι στα παλιά δόγματα θα ήταν καταδικασμένοι να αποτύχουν με ότι αυτό συνεπάγεται. Ο πόλεμοί βέβαια μετά τον Β παγκόσμιο πόλεμο έχουν μειωθεί σε μεγάλο ποσοστό στον πλανήτη. Δεν είναι πλέον προτεραιότητα ούτε για τους λαούς ούτε για τις κυβερνήσεις. Πλέον οι κρατικές διαμάχες επιλύονται με διαφορετικούς τρόπους και τακτικές, λιγότερο επιζήμιους και σε χρήμα και σε ανθρώπινες ζωές. Οι μόνες διαμάχες που πλέον παραμένουν ενεργές είναι αυτές των υφιστάμενων μεγάλων δυνάμεων όπως οι ΗΠΑ με απώτερο σκοπό των διατήρηση της ισχύος, των παλαιών μεγάλων δυνάμεων όπως η Ρωσία σε μία προσπάθεια ίσως να αποκτήσουν πάλι την ιστορική τους αίγλη και ισχύ και των ισλαμικών χωρών με την δύση. Στους θρησκευτικούς πολέμους υπάρχει ίσως υπάρχει μία περαιτέρω δυσκολία ανάλυσης της στρατηγικής καθώς μεγάλα κομμάτια μπορεί να μην εμπίπτουν στα πλαίσια της λογικής.

Στην παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια ανάλυσης και ταύτισης της θεωρίας του Κλάουζεβιτς με παραδείγματα του 20^{ου} αιώνα κυρίως από τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο και με παραδείγματα του 21^{ου} μέσα από πολέμους που δεν έχουν ακόμα ολοκληρωθεί. Έτσι λοιπόν έγινε μία πρώτη εκτίμηση στρατηγικών που εφαρμόστηκαν. Η πιο ορθή εκτίμηση θα μπορεί να γίνει μετά το πέρας αυτών 'που θα υπάρχει μία ολοκληρωτική προσέγγιση.

Παρόλα αυτά όπως αναλύθηκε η στρατηγική του Κλάουζεβιτς δεν απορρίπτεται. Ενάντια στην εξέλιξη και συμπερασματικά από όλους του πολέμους των τελευταίων εκατό χρόνων κομμάτια της στρατηγικής του σκέψεις παραμένουν μέχρι σήμερα είτε αναλύοτα είτε τροποποιημένα. Σε άλλα παραδείγματα η πλήρης εφαρμογή τους έφερε την νίκη ενώ σε άλλα όχι. Ο ρόλος του Κλάουζεβιτς και κάθε στρατηγικού αναλυτή δεν είναι να δώσει έτοιμες λύσεις στις επόμενες γενιές αλλά έναν τρόπο σκέψης και εξοικείωσης με την έννοια τις στρατηγικής. Στην

στρατηγική δεν υπάρχουν συνταγές ούτε έτοιμες θεωρίες νίκης. Η στρατηγική πρέπει να μελετάτε και να προσαρμόζεται ανάλογα με τον αντίπαλο ,την εποχή και συμφώνως πολλών άλλων παραγόντων. Έτσι λοιπόν θεωρούμε ότι η προσφορά του Κλάουζεβιτς στην στρατηγική σκέψη ήταν ,είναι και θα είναι στο μέλλον πολύ μεγάλη για τους κρατικούς διοικούντες, τους στρατιωτικούς ηγέτες, την ακαδημαϊκή κοινότητα καθώς και για όποιον επιθυμεί να ασχοληθεί με την στρατηγική ανάλυση.

3.2

Βιβλιογραφία

1. Clausewitz. (1989). On war. Στο P. p. Michael Howard. Princeton: Princeton University press.
2. I.Handel, M. (1989). *War ,strategy and intelligence*. Great Britain : Routledge
3. *A.Πλατιάς-Κ.Κολιόπουλος. (2021).Η τέχνη της στρατηγικής-50 Κανόνες για τον πόλεμο ,την πολιτική ,τις επιχειρήσεις και την καθημερινή ζωή. Αθήνα: Δίαυλος*
4. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος. (2008). *Η στρατηγική σκέψη απο την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Αθήνα : Ποιότητα*
5. Γ.Κακουδάκης. (2016). *Ο πόλεμος στην θεωρία των Διεθνών σχέσεων και της στρατηγικής. Αθήνα: Τουρίκη.*
6. Α.Λιαρόπουλος - Ρωσικές Πληροφοριακές Επιχειρήσεις. *Ναυτική επιθεώρηση.*

7 Στρατιωτική επιθεώρηση- Η παράδοση τριάδα του Κλάουζεβιτς-Ιούλιος-Αάγουστος 2008

Αρθρογραφία

8 [www.aerospacereviews.com /home/technology/military-technology-trends-2023](http://www.aerospacereviews.com/home/technology/military-technology-trends-2023)

9 www.sansimera.gr/biographies/19

10. www.tanea.gr/2022/03/19/world/polemos-stin-oukrania-ta-stratiotika-lathi-tis-rosias-kai-oi-synepeiies-tous/

11. <https://gr.euronews.com/2024/03/22/polemos-oukrania-mazika-rwsika-pligmata-energeiakes-upodomes>

12. <https://www.britannica.com/biography/David-Petraeus>

13. BRADLEY MARTIN, D. S. (2023, jul 11). *Russian Logistics and Sustainment Failures in the Ukraine Conflict*. Retrieved from <https://www.rand.org/>.

14. https://www.eeas.europa.eu/delegations/united-states-america/eu-assistance-ukraine-us-dollars_en?s=253

15. https://militaryhistory.fandom.com/wiki/List_of_United_States_military_installations_in_Iraq

16. Reynolds, D. J. (2023, Sep). *Stormbreak: Fighting Through Russian Defences in Ukraine's 2023 Offensive*. Retrieved from <https://rusi.org/explore-our-research/publications/special-resources/stormbreak-fighting-through-russian-defences-ukraines-2023-offensive>

17. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49285.htm

18. <https://www.forbes.com/sites/vikrammittal/2022/02/10/us-critical-and-emerging-technology-list-forecasts-future-military-needs>

19. <https://thediplomat.com>. Retrieved from <https://thediplomat.com>:
<https://thediplomat.com/2024/04/chinas-military-civil-fusion-space-program/>

20. <https://www.nytimes.com/interactive/2019/12/09/world/middleeast/afghanistan-war-cost.html>

21. <https://edition.cnn.com/2023/10/09/world/iron-dome-israel-defense-explained-intl-dg/index.html>